

MKE 55. Vándorgyűlés

Szeged, 2024. július 17–20.

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES
elnök, Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége
g.tolgyag@gmail.com

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete – idén Szegeden – immár 55. alkalommal rendezte meg vándorgyűlését. Az összességében négynapos rendezvény gazdag programmal várta a különböző könyvtártípusokból érkező kollégákat. Az első (vagy inkább nulladik) napon a vendégek fogadása mellett könyvtári túra, kiállításmegnyitó és orgonakonzert várta az érdeklődőket.

A második és harmadik nap bővelkedett szakmai és szabadidős programokban. Idén a hagyományoktól eltérően a nyitó plenáris üléssel kezdődött a nap. A SZTE JATIK, kongresszusi terem (Szeged, Ady tér 10.) megtelt érdeklődőkkel. GERENCSÉR JUDIT, az MKE elnöke mellett ünnepi köszöntőt mondott DR. SZENDE LÁSZLÓ, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Kulturáért Felelős Államtitkárság Közgyűjteményi Fő-

A nyitó plenáris ülésen (fotó: GTÁ)

osztály vezetője, PROF. DR. SÁNDOR KLÁRA, az SZTE BTK Társadalomtudományi Intézet Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék vezető-

je, DR. BINSZKI JÓZSEF, Szeged Megyei Jogú Város alpolgármestere, SIKALÁNÉ SÁNTA ILDIKÓ, a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár igazgatója, valamint RÓZSA DÁVID, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója.

A plenáris ülésen számos elismerést adtak át, így a *Füzéki István Emlékéremet* NAGY ZOLTÁN, az MKE Műszaki Szekció korábbi elnöke, a Kovács Máté Alapítvány az *Év Fiatal Könyvtárosa Különdíját* JUHÁSZ ZOLTÁN, a Békés Vármegyei Könyvtár igazgatója vehette át. Emellett számos kiváló kolléga életművét méltatták és jutalmazták. Különleges színfolt volt annak a rövidfilmnek a bejátszása, amelyen Gerencsér Judit interjút készített KARIKÓ KATALIN Nobel-díjas tudósunkkal, aki sajnos személyesen nem tudott jelen lenni a vándorgyűlésen. (<https://www.youtube.com/watch?v=Fa5zUHNedy>)

A nap második felében az SZTE JATIK fogadóterét a felsorakozott kiállítók töltötték be. A rendezvényter alsó szintjén a Treventus könyvdigitalizáló gépcsoda vonzotta az érdeklődőket, az emeleti térben a szegedi Somogyi Könyvtár, a Pre-Con Restaurátor Kft., az M-Pakk Bt., a Suweco, a Tex-Lib, az Arcanum Adatbázis Kft. és a Pedro Tanácsadó és Kereskedelmi Kft. standjai sorakoztak.

A vándorgyűlés mindkét szakmai napján (július 18–19.) két helyszínen – az SZTE Klebelsberg Könyvtárban és a Somogyi Könyvtárban – zajlottak a szekcióülések. Július 18-án délután az Elnöki, a Jogi és a Könyvtárostanárok Egyesülete – Zöld Könyvtári Szekció ülésezett. Az este során különleges programokkal készültek a szervezők: az Art Hotelbe fogadásra várták a meghívott vendégeket, majd vacsora,

Az SZTE JATIK főbejárata és a könyvtár előtere (fotó: GTÁ)

szabadtéri táncbemutató, éjszakai toronylátogatás és városnézés zárta a napot.

Július 19-én az SZTE Klebelsberg Könyvtárban az Év Fiatall Könyvtárosa, valamint a Műszaki Könyvtáros és a Múzeumi Szekció, továbbá a Társadalomtudományi, illetve a Tudományos és Szakkönyvtári Szekció közös programja került megrendezésre. A Somo gyi Könyvtárban ezzel párhuzamosan zajlottak a Zenei Könyvtárosok Szervezete, továbbá a Közkönyvtári Egylet és a Gyermekkönyvtáros Szekció eseményei.

Utóbbiban érdekelt volt a MOKSZ is, mivel itt tartott előadást szövetségünk EB Bizottságának tagja, az Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum igazgatója, WINKLER BEA. Előadásának az *Információkeresés az MI korában – könyvtárban és kívül* címet adta. Az előadás absztraktját és prezentációját az alábbiakban tesszük közzé:

WINKLER BEA: Információkeresés az MI korában – könyvtárban és kívül

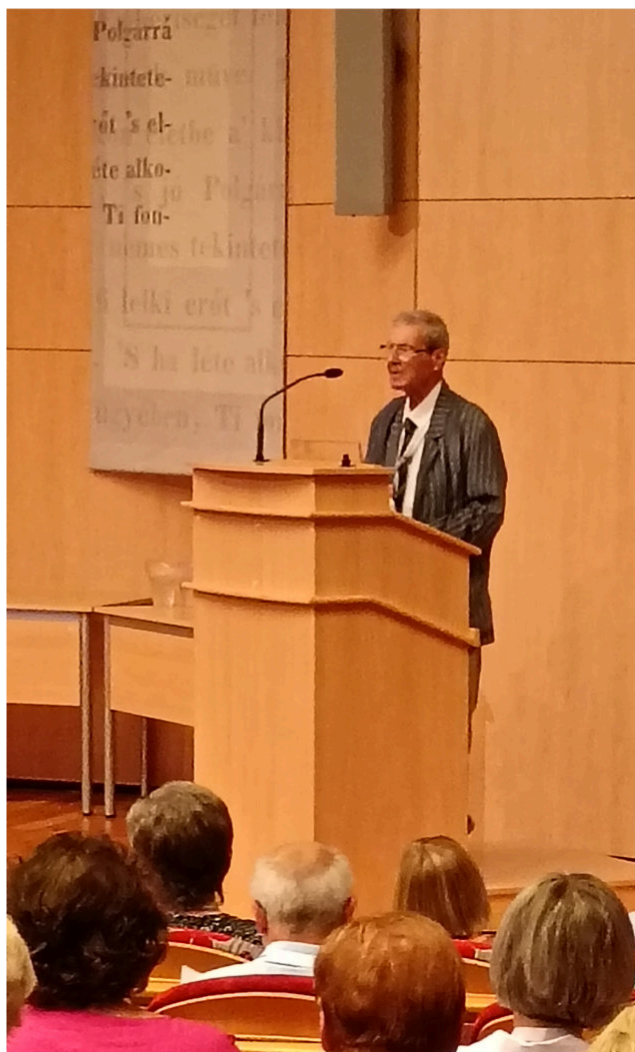
Absztrakt: A könyvtári tájékoztatás megbízható és pontos információinak az elmúlt évtizedekben meg kellett küzdeniük az információs piac új szereplőivel. Napjainkban egymás mellett léteznek a nagy keresők, a könyvtári adatbázisok, a szakadatbázisok, a chatbotok, a chatbot-tal kombinált keresők/adatbázisok és más szolgáltatók, akik mind információkat kínálnak. Az előadás keretében élőben röviden bemutatásra kerül néhány MI-vel támogatott információkeresési helyzet és ezzel lehetőséget teremtünk a témakörhöz kapcsolódó közös gondolkodásra. A társadalom és a könyvtáros szakma számára egyaránt fontos, hogy a könyvtárosok részt tudjanak venni az MI alkalmazásával kapcsolatos, akár a mindennapi információszerezéshez kapcsolódó beszélgetésekben. A kritikus gondolkodás elsajátítása, az információs (vagy akár MI) műveltség fejlesztése és az egyre növekvő digitális szakadék csökkentése csak így valósítható meg.

<https://view.genially.com/669919d83a6350cc5a6bec19> (jelszó: mke2024).

WINKLER BEA további két előadást emelt ki és ajánl az Orvosi Könyvtárak Tisztelt Olvasóinak a szekcióülésen elhangzottak közül:

GODA BEATRIX könyvtáros (OPKM): Szöveg nélküli képkönyvön alapuló mentálhigiénés program könyvtárosok számára

Absztrakt: Változó és rohamosan fejlődő világunkban saját magunk és lelki egészségünk megőrzése és fejlesztése központi kérdéssé kell, hogy váljon. A könyvtáros a személyiségével is dolgozik, folyamatosan más emberekkel, felnőttekkel, gyermekekkel, hátrányos

Nagy Zoltán, az MKE Műszaki Szekció korábbi, Füzéki István Emlékéremmel kitüntetett elnöke (fotó: GTÁ)

helyzetűekkel, idősokkal, speciális élethelyzetben lévőkkel (munkanélküliek, kismamák) vannak kapcsolatban. Előadásunkban arra mutatunk be egy példát, hogy hogyan kapcsolható össze a könyvtárosok mentálhigiénés fejlesztése a szöveg nélküli képkönyvekkel. Hogyan valósítható meg, egy a fejlesztő biblioterápia eszköztárát is felhasználó, mentálhigiénés célú foglalkozás képkönyv segítségével felnőttek számára.

Az előadó egy linket is ajánlott a témában:

https://epa.oszk.hu/03300/03300/00039/pdf/EPA03300_konyv_es_neveles_2023_2_031-043.pdf

DR. GULYÁS LÁSZLÓ docens (ELTE Mesterséges Intelligencia Tanszék): Az MI ezer arca: a mindentudó orákulumtól a monotonitás-tűrő gépig – félreértések és az igazság

Absztrakt: A mesterséges intelligencia (MI) napjainkban közkeletű témája mind a híradásoknak, mind a hétköznapi beszélgetéseknek. Nem könnyű azonban eligazodni az egymást gyorsan követő fejleményekben. Ezt nem segíti sem a technológia sokféle asszoci-

ációnak teret adó elnevezése, sem az, hogy valójában nagyon sokféle megoldást és alkalmazást takar. Az előadásban arra teszünk kísérletet, hogy laikusok számára is érthetően összefoglaljuk a mai MI megoldások alapjait és alkalmazási irányait. Egyúttal röviden bemutatunk egy olyan kezdeményezést, amelynek célja az, hogy segítséget nyújtson az MI lehetőségeinek mindennapi kiaknázásában.

Winkler Bea az alábbiakban összegezte a két említett előadást:

„Goda Beatrix igazán fantasztikus előadást tartott. Számomra nagyon érdekes volt, hogy könyvtárosok voltak a programok célközönsége és az ő jóllétük a cél.

Dr. Gulyás László előadása alapvetően szép és alapos összefoglalása volt a ma elérhető MI-knek. Szemléletformáló és bevezető jellegű volt, de nem a történeti helyzetet mutatta be (ez jó volt), hanem azt, hogyan működnek a ma elterjedt MI megoldások, milyen módon próbáljuk megállapítani, hogy mire képes és hogyan ismerhetjük fel, ezáltal a korlátait is láthatjuk, ami kell ahhoz, hogy eldönthessük, adott feladathoz alkalmazható-e és alkalmazzuk-e.”

Napjainkban könyvtáraink szolgáltatásait – sőt, lassan mindennapjainkat is – átszövi a mesterséges intel-

ligencia. Változnak a felhasználói igények, a könyvtári szolgáltatásokban lépést kell tartanunk ezekkel a megváltozott igényekkel. Korunk olyan kihívásokat hoz az életünkbe, amelyre talán még nem, vagy nem mindenhol vagyunk felkészülve, ezért a folyamatos fejlődés, tanulás, tájékozódás elkerülhetetlen a magas minőségű szakmai munkához. Változik a világ, még hozzá soha nem látott iramban. Nekünk, könyvtárosoknak meg kell találnunk helyünket ebben a megváltozott világban, át kell értelmeznünk tudásunkat, tapasztalatainkat, hogy átmenthessük hivatásunkat egy ma még csak körvonalazódó, futurisztikus világba.

Mindannyian érezzük, hogy részesei vagyunk ennek a változásnak, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 55. Vándorgyűlése nem csak előadásaival, workshopjaival, beszélgetéseivel, de a rendezvény szlogenjével is ezt erősítette: A változás részesei vagyunk: *Mi és MI.*

Azért megnyugtató és üdítő színpont volt a szakmai programokon gyakran megjelenő mesterséges intelligencia mellett a nekünk, korábbi generációk szülötteinek még ismerős „emberséges intelligencia” közvetítése a sok séta, könyvtárlátogatás, élő könyvbemutató, az esti látványos táncbemutató alkalmával. A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége örömmel vett részt ezen a színvonalas eseményen. Tisztelettel gratulálunk az MKE elnökségének és minden szervezőnek a nagyszerű élményért! ■

Rózsa Dávid, az OSZK főigazgatójának előadása (fotó: GTÁ)

Néhány arc és kiállító (fotók: GTÁ)

„Nem mindennapi digitalizáció”

Szubjektív gondolatok egy szakmai workshopról

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES, ZACHÁR KRISZTINA

g.tolgyag@gmail.com, kriszta.zachar@gmail.com

A digitalizáció már nem kopogtat, hanem berúgja az ajtót és teret kér magának. Így két lehetőségünk marad:

- vagy fanyalgunk, idegenkedünk, tiltakozunk ellene, félünk tőle
- vagy nyitott füllel meghallgatjuk, hogy mit ajánl nekünk és felfedezzük a benne rejlő lehetőségeket.

Ez utóbbit tette a MOKSZ képviselőjében GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES elnök és ZACHÁR KRISZTINA elnökségi tag, a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtárának könyvtárosa, amikor elfogadva a meghívást, részt vett 2024. szeptember 18-án a BME OMIKK, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma és az MKE Műszaki Könyvtáros Szekció szervezésében, a Pedro Kft. szakmai támogatásával

megrendezett „Nem mindennapi digitalizálás” című rendhagyó workshopján. Az eseményről az Orvosi Könyvtáraknak HOLL ANDRÁS, az MTA Könyvtár és Információs Központ informatikai főigazgató-helyettese ír részletes szakmai összefoglalót. Az alábbiakban a MOKSZ képviselőinek személyes élményei következnek.

GTÁ: A Budapesti Műszaki Egyetem falai között sétálni már önmagában is felemelő élmény volt, miközben megértő aggodalommal figyeltem a folyosókon tanulmányaikba mélyedő, néhol szorongó, máshol vidáman zszizsegő rengeteg hallgatót. A központi épület tekintélyt parancsoló, ugyanakkor lenyűgöző hangulatú labirintusában bolyongva kolléganómmal többször is meg kellett állítanunk a fiatalokat útbaigazítást kérni. Némi szomorú csalódottságot éreztünk, amikor kiderült, hogy kevesen tudták a könyvtár helyét. Mi-

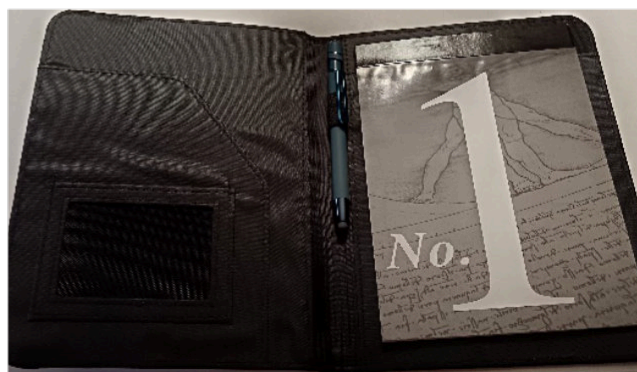
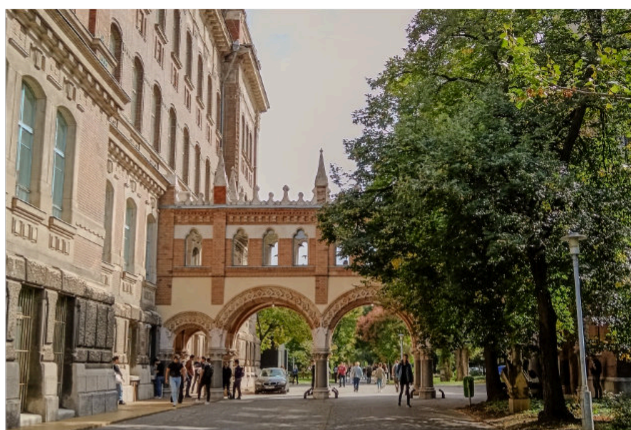
A BME-OMIKK központi olvasóterme (fotó: GTÁ)

A tudomány csendes birodalma (fotó: GTÁ)

előtt ítéltünk volna fölöttük, abban maradtunk, hogy biztosan valamennyien golyák voltak, még nincs helyismeretük. Lélekben már írtam is a patinás épület bejárata fölé – minden hallgató és oktató okulására ALBERT EINSTEIN jótanácsát: „*The only thing you absolutely have to know is the location of the library*”

A „Sóhajok hídján” átkelve szinte hallottuk a vizsgáznivaló diákok fohászait, amelyekről az említett

A „Sóhajok hídján” (fent, fotó: GTÁ) Az ajándék mappa (lent, fotó: GTÁ)

építészeti remekmű elnevezése származik. Az előadóteremben kedves fogadtatásban, sőt ajándékban volt részünk. Elegáns mappával kedveskedtek, amelynek azonnal hasznát is vettük az előadásokon hallottak jegyzetelése közben.

A délelőtt folyamán négy remek előadást hallhattunk, közülük hármát magyar, egyet angol nyelven, melyek során látványos időutazásban volt részünk a digitális technika fejlődése terén a mikrofilmtől a könyvkímélő, prémium kategóriás planetáris könyvszkennerig. Ha az előadások során lemaradtunk volna valamiről – ami bizony előfordult az előadók minden részletre kiterjedő, professzionális prezentációja közben –, akkor azt délután személyesen is megtapasztalhattuk a műhelylátogatás keretében. Itt szembesülhettünk a digitalizáció csodáival: nagyteljesítményű mikrofiche-szkennerrel, átvilágítótáblás filmadapterrel, síkgyas dokumentum- és filmszkennerrel és e-gyebekkel.

Hogy mit hasznosítottunk a látottakból-hallottakból? Talán azt a bizonyosságot, hogy visszafordíthatatlanul megváltozott világunkban, szűkebb értelemben véve könyvtáraink állományának védelme, megőrzése érdekében érdemes megismerkednünk és megbarátkoznunk a technika eme csodáival.

Digitalizáló gépcsodák bemutatója (fotó: GTÁ)

A tartalmas és kellemes nap végén kolléganőmmel természetesen bekukkantottunk az ámulatba ejtő, csodaszép könyvtárba. Mindkettőnket lenyűgözött a látvány – nem csak az építészet remekműve okán, hanem mert tele volt szorgosan tanuló hallgatóval!

ZK: A kalandos épületbejárás után átsétálni a Sóhajok hídján és megérkezni a workshop igazán tetszetős helyszínére izgalmas volt. A programnak helyet adó olvasóterem napfényben úszva várta az érdeklődőket.

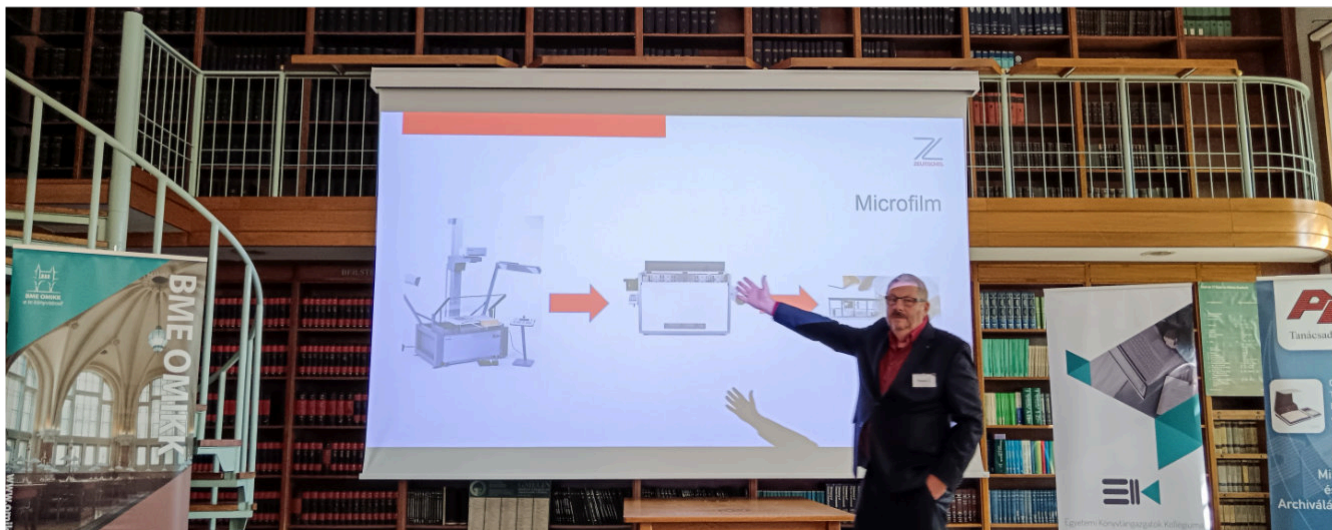
A workshop megnyitásként a BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár főigazgatója, MARTON JÓZSEF ERNŐ köszöntötte a vendégeket és az előadókat, majd FARKAS ISTVÁN, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Műszaki Szekciójának elnöke üdvözölte az résztvevőket.

Az első előadásban, melyet Főigazgató Úr tartott, meghallgathattuk az intézmény digitalizálási tapasztalatait. Az intézmény dokumentumállománya digita-

lizálásának fő célját reprezentálva látványos idővonalon megismerhettük az eddig elért eredményeket. És hogy ezek az eredmények hogyan születtek, milyen eszközöket használtak? Azt is megtudhattuk a bemutatóból. A különféle dokumentumtípusok digitalizálásához különböző eszközöket használnak, melyek igen komoly arzenált jelentenek a diákat nézegetve, nagy mennyiségű állományt sikerült létrehozni az elmúlt évek során a kollégáknak.

A második előadásban megismerhettük a Zeuschel cég képviseletében FRANK J. EPPLE úrtól a cég legjobb és legmodernebb digitalizáló eszközeit, a különféle modern kutatási és fejlesztési irányokat és eredményeket. Ugyan az előadás angol nyelven folyt, de az érdeklődők, mint például én is a kivetített ppt alapján is nagyjából el tudta képzelni, hogy miről is szól az előadás, miért is kimagaslóan izgalmasak ezek az eszközök.

Frank J. Epple előadása (fotó: GTÁ)

fotó: GT/A

A tudományos előadások sorát a Pedro Kft. képviselőjében LOUSCHA LÁSZLÓ folytatta. Általa egy mélyen-szántó fénytani előadást hallgathattunk meg a generatív szkennelésről. Sosem gondoltam, hogy amikor szkennelnek egy cikket, tulajdonképpen digitalizálok, eközben milyen izgalmas dolgok történnek, és hogy maga a folyamat ennyire szerteágazó háttérrel rendelkezik. Vagy akár egy szkennelt képet nézek, akkor a munkafolyamat során mennyi mindent kell beállítani egy eszközön, hogy a digitalizált kép jól használható, élvezhető minőségű legyen. Az is nagyon meglepett, hogy a mesterséges intelligencia mennyit tud segíteni a digitalizáló szakember munkájában.

Az utolsó előadásban KUKÁR BARNABÁS MANÓ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa mutatta be az intézmény digitalizációs munkáját. Az OSZK keretein belül egy hierarchikus struktúrába tartozik a gyűjteménymegőrzési főosztály alá kapcsolt Digitalizáló Osztály. Az osztály technikai felszereltsége igen sokrétű, a legmodernebb eszközök segítik a megőrzési munkálatokat. A projektek mennyiségén is látszik, milyen sokszínű és változatos munkát végeznek az osztály munkatársai. Erről tanúskodnak az adatok is, melyeket az előadás végén mutatott be az intézményt képviselő eladó.

A workshop tudományos programjának befejezésével egy kellemes ebédre és szakmai csevegre hívták a résztvevőket, ahol egy kevés idő jutott az előadásokon hallottak megemlékezésére és gondolatok kicserélésére.

A program folytatása egy újabb kalandos épület-túra után következett. A digitalizáló műhely kicsiny termibe besúfolódott lelkes hallgatóság három, az álta-

lunk ismert szkennerekre egyáltalán nem hasonlító gépcsodával találta szembe magát. LOUSCHA LÁSZLÓ, a szerkezetek nagy ismerője egy rövidnek szánt szenvedélyes és érdekes beszámolót tartott az eszközökről. Pontról pontra bemutatta az egyes gépeket, felépítésüket, működésüket, a burkolat alatt rejlő csoda alkatrészeket. Finom titkokat tudhattunk meg arról, hogy miként befolyásolják az egyes eszközök által elkészített produktumok más rendszerek működését.

Hihetetlen sok érdekes dolgot hallottunk még ezen túl. És látni ezeket a csodamasinákat működés közben..., lélegzetelállító volt. Arra gondoltam, miközben figyeltem, hogyan dolgoznak a gépek, hogy milyen finom mozdulatokkal teszik rá a kinyitott könyvekre az üveglapot és a könyvek nem sérülnek, hogy milyen jó lenne, mondjuk a mi könyvtárunkba is, ha nem is ennyire profi, de valami kiskönyvtárban is kezelhető szerkezet. Nagyon sokat lendítene a digitalizáló munkánkon. Szerintem minden könyvtárban van olyan állományrész, amelyet jó lenne digitálisan megőrizni a jövő számára, vagy egyszerűen szolgáltatni az olvasóink felé.

Számomra nagyon hasznos volt ez a kirándulás a jövőbe, ami lehet, hogy az én kicsi világomban még elérhetetlen, mégis hasznos volt megismerni. Olyan ismeretekre is szert tettem, amelyekre nem is gondoltam.

Sok gondolat járt a fejünkben Ágival, miközben kifelé kavargtunk az épületből. Nagyon jó volt belelátni abba, hogy mások hogyan és mivel dolgoznak, hogy hová lehet eljutni. Melyek azok az eszközök, amelyek lehetővé teszik a védett muzeális gyűjtemények gondos munkával történő megőrzését. ■

Beszámoló a 2024. évi EAHIL konferenciáról

WINKLER BEA

igazgató, Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum

és ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest

winkler.bea@univet.hu

2023 tavaszán érkezett hozzám egy felkérés, hogy részt vennék-e a 2024. évi EAHIL (European Association for Health Information and Libraries) konferencia nemzetközi programbizottságának munkájában. A felkérést nagy megtiszteltetésnek éreztem, ezért kissé megszeppenve, de örömmel elvállaltam. A következő hónapokban hol több, hol kevesebb feladat volt, de lelkesen működtem közre a szervezésben, akár a konferencia témáiról, akár a beérkezett absztraktok értékeléséről volt szó.

A konferenciát 2024. június 11. és 14. között Rigában, Lettországbban rendezték, ahol szekcióvezetőként segitettem helyben a szervezők munkáját, az Állatorvostudományi Egyetem támogatásával.

A konferencia helyi szervezője a *Rīga Stradiņš University*, fő helyszíne pedig a nemzeti könyvtár, a *Latvijas Nacionālā Bibliotēka* volt, amely hatalmas üvegpalotaként fekszik a Daugava folyó partján, 5 perc sétára az óvárostól. Az első fényképen a nyitó plenáris ülés egy pillanata és az EAHIL vezetőségének tagjai láthatók, háttérükben a kivetítőn a nemzeti könyvtárral.

A konferencia fő témája: *Small Step and a Giant Leap: Reorienting Towards a New Environment* volt.

Az előadások nagyon sokfélék voltak, a témák a nyílt hozzáféréstől, a kutatástámogatáson és információkeresésen át, az oktatás kérdéseig, az MI alkalmazásától, a könyvtárak láthatóságán és a változó világban betöltött szerepén át, a menedzsment-kérdésekig terjedtek.

Sokat gondolkodtam, hogy mely programot kellene kiemelni a sok rendkívül érdekes előadás közül, de végül az alábbi választottam, mert úgy vélem, hogy témája és gyakorlati megközelítése okán, sokak érdeklődésére számot tarthat.

Az EAHIL vezetősége a nyitó plenáris ülésen (fotó: Winkler Bea)

A következőkben TAISA SALLINEN (University of Eastern Finland) egyetemi hallgatók kutatási adatkezelését segítő ellenőrzőlistájáról szóló előadásának szubjektív összefoglalója következik. Az előadás eredeti címe: *Demonstrating the checklist for research data management in undergraduate student's thesis process.*

Taisa Sallinen többek között egészségügyi hallgatóknak oktat információkeresést és hivatkozási ismereteket, valamint segíti az oktatókat, kutatókat, kórházban dolgozó orvosokat hasonló folyamatokban. Bemutatott projektjük célja egy olyan adatkeze-

lési (Research Data Management, RDM) ellenőrzőlista összeállítása volt, amelynek segítségével a hallgatói dolgozatok adatmenedzsment kérdései tervezhetővé, a felmerülő kérdések pedig megválaszolhatóvá válnak.

A projekt előkészítéseként felmérést végeztek, amelyben megállapították, hogy saját egyetemi oktatóik és témavezetők szerint az RDM egy alapvető skill a mesterszakos hallgatók számára és átfogó oktatási anyagokat kellene biztosítani hozzá (ellenőrzőlista, diások, e-tananyagok stb.). Többek között azért is a mesterszakos hallgatók a célcsoport, mert az alapszakos szakdolgozatok 90%-a irodalmi összefoglaló – mondta Taisa.

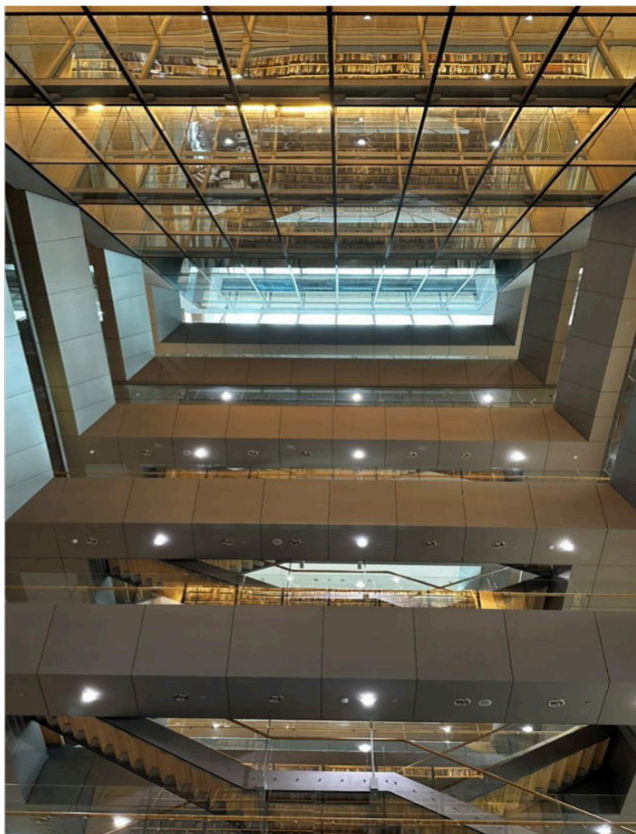
A hallgatók szakdolgozatuk elkészítése során szembeülnek először az RDM kérdéseivel. A szükséges információ legtöbb esetben ott van a könyvtáraknál, illetve könyvtárosoknál, azonban a hallgató diplomamunkája elkészítése során nem velük van közvetlen kapcsolatban, illetve sok esetben a diákoknak eszükbe sem jut, hogy egy ilyen kérdésben a könyvtáros is segíthetne.

Éppen ezért – bár az elkészült terv célja a hallgatók segítése a kutatási adatkezelés alapjainak elsajátításában – első körben a témavezetőket kell megszólítani az ehhez szükséges információval. Vagyis a cél elérése érdekében a témavezetőket kell segíteni abban, hogy megfelelő formában tudják támogatni a szakdolgozatot készítő hallgatóikat, a felmerülő kérdések megválaszolásában, illetve a hallgatók adatkezelési folyamatának értékelésében.

Logikus lépés lenne mindehhez az anyagokat a könyvtár honlapján elhelyezni, azonban nem biztos, hogy ez a legcélravezetőbb. Az információt ugyanis ott kellene elérhetővé tenni, ahol minden érintett kollega jelen van, pl. egy belső hálózaton. A legoptimálisabb virtuális tér minden intézménynél más és más lehet, de mindig meg kell találni a legmegfelelőbb kommunikációs csatornát.

A projektben alkalmazott ellenőrzőlista kérdéskörei a következők voltak:

- egy kérdés az adatkezelési tervről,
- maximum 2 kérdés a kutatási adatok forrásáról, amely befolyásolja a felhasználási jogokat,
- további maximum 7 kérdés a kutatási adatok feldolgozásáról, amelyek személyes adatokat és/vagy klinikai adatokat tartalmaznak,
- majd 3 kérdés az egyéb bizalmas információk kapcsán (amelyek azonban nem személyes adatok),
- 3 kérdés az adattárolásról, az információbiztonságról, a biztonsági mentésről,

A Lett Nemzeti Könyvtár fogadócsarnokának belső tere
(fotó: Winkler Bea)

- 2 kérdés az adatok címkézéséről és dokumentálásáról,
- végül maximum 4 kérdés az adatok diploma megszerzése utáni tárolásáról, megsemmisítéséről vagy közzétételéről.

A fent ismertetett rövid összefoglalás nem szemlélteti kellőképp az ellenőrzőlista mélységét, azonban érzékelteti, hogy viszonylag kevés és egyszerűen megválaszolható kérdéssel kívánták a témavezetők munkáját segíteni. A könnyebb használhatóság érdekében az ellenőrzőlista letölthető és papíralapon, vagy elektronikusan is ki lehet tölteni, ugyanakkor online kérdőív formájában is közzétették. A különböző megoldások egyenértékűek és azt szolgálják, hogy minden témavezető és oktató megtalálhassa a számára legkomfortosabb formátumot.

A 2023-2024-es évben már élesben tesztelték a rendszert, de mint mindenütt, itt is elengedhetetlen, hogy folyamatosan áttekintsék és fejlesszék a listát a felmerülő tapasztalatok alapján.

Azt gondolom, hogy ott, ahol esetleg a kutatási adatok kezelése még nincs minden szinten kellőképpen beágyazva az intézményi adatvagyon megőrzésének rendszerébe, azokon a helyeken az itt bemutatott tapasztalatok sokat segíthetnek, legyen szó egyetemi, vagy más orvosi könyvtárról. Magával a kutatási

adatkezeléssel kapcsolatban az MTA és az NKFIH oldalain, illetve az <https://openscience.hu/>-n is sok információ érhető el.

Nehéz lenne egyetlen olyan momentumot kiemelni a konferenciáról, amely számomra meghatározó volt, mert oly sok információt kaptam, de az alábbi mindenképpen maradandó élmény volt.

A DR. CHARLOTTE WIEN (Elsevier) által tartott workshop könyvtári szakemberek kompetenciáinak kérdésével foglalkozott, a *Legó Serious Play* (LSP) módszerével. A program eredeti címe: *Exploring the needs for Competence Development for Medical Information and Library professionals: A Lego Serious Play Workshop*.

Ez a workshop két szempontból is kiemelkedő volt számomra. Egyrészt megismerkedtünk a Legó Serious Play szellemiségével, másrészt 8 idegen (köztük én) közösen adott választ arra, hogy mi is a szerepünk nekünk, orvosi könyvtárosoknak és információs szakembereknek, milyen kompetenciák fontosak számunkra ma és a közeli jövőben.

Maga a módszertan arra épül, hogy LEGO alkatrészekből építeni jó, örömteli és szívből jövő játékos elfoglaltság, amelyet a legtöbben magukévá tudnak tenni. Ez a folyamat segít felszabadítani a kreativitást, ugyanakkor megkönnyíti, hogy kifejezésre juttassuk véleményünket.

Egy megbeszélésen is előfordulhat, hogy azok, akik extrovertáltak vagy kommunikatívabbak, nem tudatosan, de belefojtják másokba a gondolatokat. Ez sok esetben az elkészült anyagban nem látványos, legtöbbször ott helyben ki sem derül, csak az tudja, aki úgy távozik az eseményről, hogy „*ó, nekem is volt pár jó ötletem, de végülis nem mondtam el őket...*” vagy „*ó, én nem is értek egyet ezzel, miért hiszik azt, hogy igen...?*” Ez veszteség a csapatnak éppúgy, ahogy a személynek is, aki átéli. Ráadásul, mire ez később más résztvevők számára is kiderül, akkor már nehezebb az alapgondolatok, célok újratárgyalása.

Az építés és a játék segítségével lebonthatók a személyiségbéli és nyelvi különbségek. Kialakíthatunk egy mindenki számára biztonságos környezetet, ahol nem azt kell elmondani, hogy „*Én azt gondolom...*”, ami kockázatokkal jár, mert mit gondolnak majd mások, hanem az előttünk fekvő legó alkotásról beszélhetünk. Eltávolítjuk magunkat, a személyiségünket

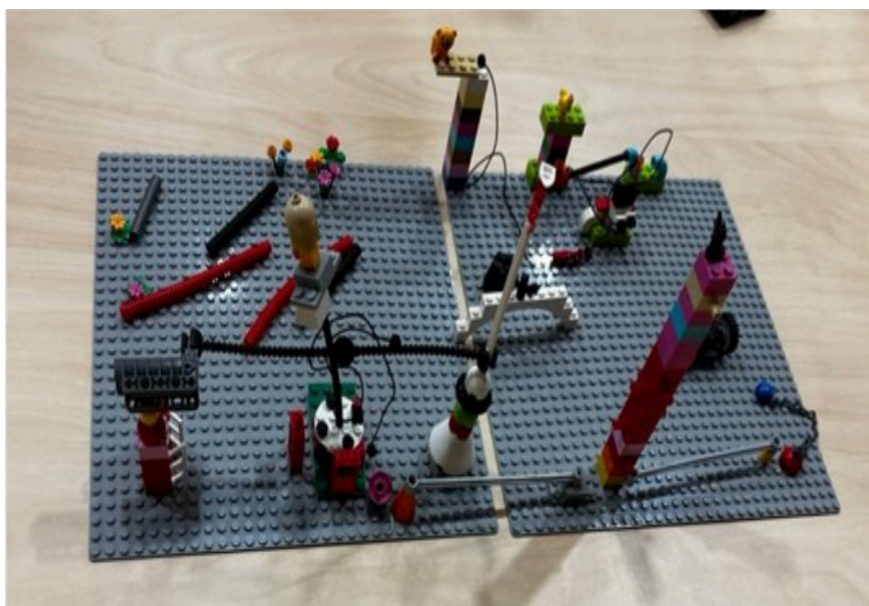
a védett énünket a kérdésre adott válaszunktól. Egy ilyen helyzetben, ha nem ért mindenki egyet, a diskurzus nem személyekről fog szólni, hanem az építményekről, ezáltal elkerülhető, hogy másokról mondjunk vagy rólunk mondjanak véleményt a gondolatok, ötletek helyett.

A folyamat kezdőpontja egy kérdés vagy téma megfogalmazása, amelyet az ott lévők meg kívánnak vitatni. Ezután az elérhető legó alkatrészekből mindenki saját magának megépíti a válaszait. Ez lehet egyetlen alkotás épp úgy, mint sok kis dolog. Ebben a lépésben nem egyeztetjük, ki mit épít, csak a saját gondolatokra kell koncentrálni. Nem kell persze csendben, de nem szabad átváltani megbeszélésre az építés ideje alatt. Értelemszerűen ezek legó alkatrészek, így metaforákat építünk, amelyek számunkra kézzelfoghatóvá teszik az elmondani kívánt gondolatokat.

A következő lépésben minden résztvevő elmondja a csapatának, hogy mit épített, mi mit jelent és miért került oda. Ezt követően a csapat tagjainak az egyéni építményeket csatlakoztatnia kell a csapattársak alkotásaihoz. A lépés eredménye egy közös kreáció lesz, ahol lesznek olyan elemek, amelyek ugyanazt fejezik ki, ezért szoros kapcsolatban állnak, így akár a fizikai térben jelentőssé is válhatnak a közös egészben, és lesznek, amelyek új, vagy egyedibb ötleteket adnak hozzá. Fontos, hogy minden résznek egy vagy több ponton kapcsolódnia kell az egészhez. Eközben újraépítjük a saját alkotásunkat és akár szorosan összeépítjük másokéval.

Az LSP-nek van négy sarkalatos pontja, amelyek betartása hozzásegíthet a személyek és a csapat sikeréhez.

Legó Serious Play (fotó: Winkler Bea)

1. *Stabilitás*: amikor építkezünk, gondoljunk csatlakozási pontokra és az építmény stabilitására, vagyis fel lehessen emelni, mert még hozzá kell majd csatlakoztatni a többiekéhez. A megépített metaforánk lehet egyszerű, vagy összetett, de legyen stabil, biztos.
2. Használd a metaforát a bemutatásnál: amikor bemutatja valaki az alkotását, akkor ne a való életéről, magáról vagy a kollégákról beszéljen, hanem az építményéről. Alkalmazzunk pl. ilyen formulákat, hogy „Ez a sárga flexibilis cső a könyvtárosok rugalmasságát jeleníti meg, amely jellemző munkájuk minden területén, az emberekkel való kapcsolattartástól a folyamatosan változó környezethez történő alkalmazkodás képességéig.”
3. Használjuk a metaforákat a kérdezésnél is: mikor kérdéseket teszünk fel egy másik résztvevőnek vagy többeknek, akkor az előttünk álló metaforáról kérdezzünk, ne a való életéről.

4. Mint oly sok esetben, az esemény sikerességének egyik záloga, hogy mindenki tudja és érzben is tartsa, hogy nincsenek helyes vagy helytelen válaszok.

A részvétel egy ilyen workshopon igazán inspiráló, ezért szerepel alább egy kép, amelyen azok a már egybeépített metaforák láthatók, amit hetedmagammal építettem arra a kérdésre keresve a választ, hogy milyen kompetenciák kellenek a közeli jövő orvosi könyvtárosainak. Bár nem tudom most mindet felsorolni, de a kép alapján visszaidézve fontosnak tartottuk a rugalmasságot, a híd funkciót (emberek-emberek, emberek-gépek, emberek-adatok stb. között), a megbízhatatlan információk elleni harcot, a megbízható információk tárházának építését és kezelését, a pontos információk keresésének képességét. A módszer érdekes, izgalmas és részletei CC licenz alatt elérhetők a LEGO honlapján.

Az EAHIL 2024 konferencia prezentációi és a bemutatott poszterek elérhetők az alábbi weboldalon:

<https://eahil2024.rsu.lv/programme>.

„Nem mindennapi digitalizálás” – rendezvény a Budapesti Műszaki Egyetemen

HOLL ANDRÁS

informatikai főigazgató-helyettes, MTA Könyvtár és Információs Központ

holl.andras@konyvtar.mta.hu

Fontos-e a digitalizálás a szakkönyvtárak, az orvosi könyvtárak számára? Fontosak-e még egyáltalán a szakkönyvtárak? Hogyan tudják a memóriaintézmények megtartani relevanciájukat az egyre gyorsabban haladó, egyre kevésbé hátratekintő világban? Az orvosok, állatorvosok egyre inkább az online adatbázisokat használják, könyvekből a legújabb, drága kiadásokat veszik kezükbe. A szakkönyvtárak olvasóforgalma csökken a fizikai terekben, az általuk előfizetett folyóiratcsomagok használatáról jó esetben statisztikákból értesülnek. Vajon érdemes a polcokon, raktárakban lévő köteteket digitalizálni?

Fordítsuk meg a kérdésfeltevést: mennyi értelme lehet a digitálisan nem elérhető tartalmakat őrizni? Nincs más választásunk, a szakmailag-történetileg fontos köteteket digitalizálnunk kell, és a digitalizált dokumentumokat pedig – a jogi és technikai lehetőségek figyelembevételével – elérhetővé kell tegyük olvasóink számára. A tudomány területén szerencsésebb

a jogi helyzet, mint a könyvtárügyben általában: a kiadott folyóiratok, könyvek gyakorta nem piacképesek, vagy csak csekély nyereséget hoznak, a kiadó intézmény, a szerzők érdeke pedig a minél nagyobb nyilvánosság. Tágabb tere lehet a nyílt hozzáférésnek. (MAHATMA GANDHI könyvének, az *Indian Home Rule*-nak a címlapján ez olvasható: „No Rights Reserved”. A tudományos műveknél, ehhez hasonlóan, gyakran erősebb érdek az információ minél szélesebb körben való terjesztése az eladásból várható csekély hasznónál.)

Nem csupán az elérhetőség megkönnyítése miatt van szükség a digitalizációra. A teljes szövegű kereshetőség megteremtése, majd a géppel olvasható szövegek nyelvtechnológiai eszközökkel (mesterséges intelligenciával) való feldolgozhatósága is követelmény lett mára. A digitalizálás által teremtett további lehetőségekről is kerül még szó a továbbiakban.

(fotó: GTÁ)

PROGRAM

10:00-12:00: ELŐADÁSOK

Digitalizálási tapasztalatok és eredmények a BME OMIKK-ban: muzeális dokumentumok, hangkazetták, mikrofilme lapok
Marton József, BME OMIKK, főigazgató

Digitalizálás fejlődése, kihívásai, új fejlesztések (angol nyelvű)
Frank J. EPPLE, Zeutschel GmbH, regional sales manager

"A generatív szkennelés" azaz Deeper learning
Louscha László, Pedro Kft., műszaki vezető

Az OSZK nagyteljesítményű digitalizálási tevékenységének és eredményeinek bemutatása
Kukár Barnabás Manó, Országos Széchenyi Könyvtár, osztályvezető

12:00-13:00: EBÉD
13:00-15:00: MŰHELYLÁTOGATÁS

2024

09.18

szerda

10:00

15:00

Helyszín: BME OMIKK közösségi terem (K. mf. 51.)
megközelítés a Sóhajok hídján keresztül

REGISZTRÁLOK

Szakmai támogató:

Nem mindennapi
DIGITALIZÁLÁS

mikrofilm, mikrofilme, régi könyvek
és hangzóanyagok, valamint
nagyteljesítményű digitalizálás

Várhatóan az NKA támogatásával

Digitalizálnunk kell, de hogyan? Erre a kérdésre kaphattunk választ 2024. szeptember 18-án a BME OMIKK-ban megrendezett „Nem mindennapi digitalizálás” workshopon. Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekció, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma és a BME-OMIKK által szervezett, a PEDRO Kft. szakmai támogatásával létrejött rendezvényen délelőtt előadásokat hallgathattak a résztvevők, délután pedig a házigazdák digitalizáló műhelyét, továbbá a Pedro Kft. által a bemutatóra biztosított berendezéseket mutatták be.

Elsőként az előadások között a házigazda BME-OMIKK digitalizációs tevékenységéről számolt be MARTON JÓZSEF főigazgató. A digitalizálás céljainak, motivációinak felsorolásából a könyvtárak megtalálhatják a számukra fontos elemeket:

Könyvtárként: kulturális és tudományos örökség hosszú távú megőrzése; állományvédelem; online cédulakatalógus biztosítása.

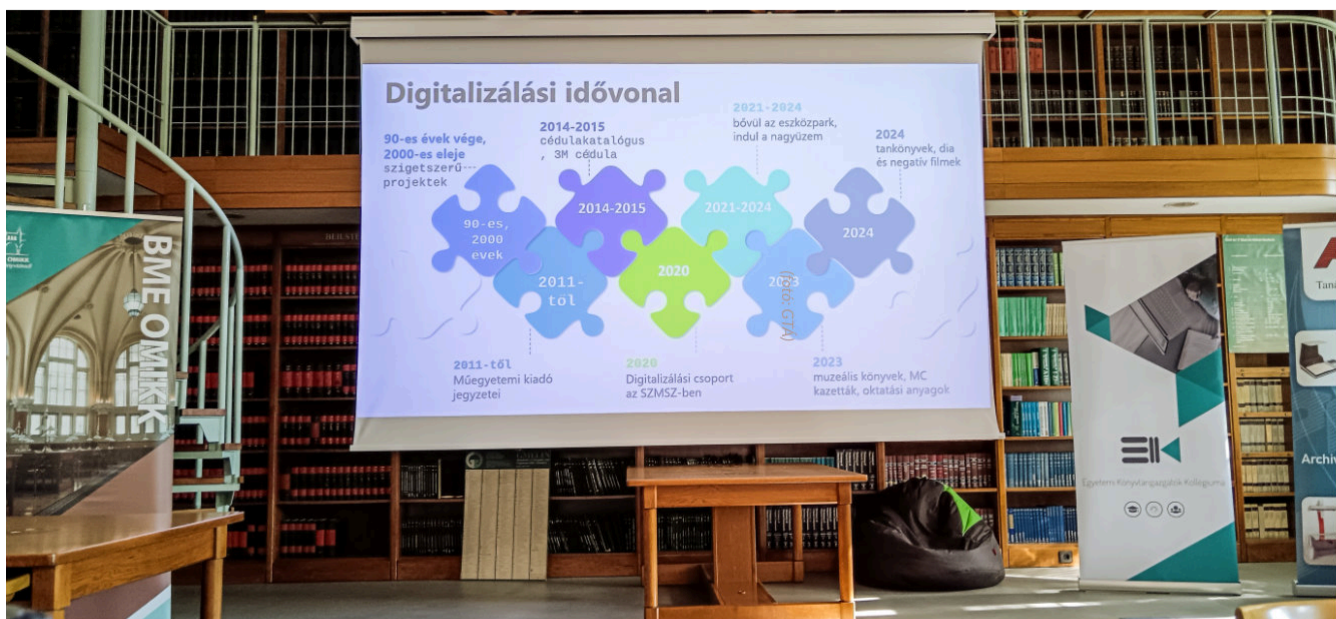
Lévéltárként: egyetemtörténeti dokumentumok megőrzése és e-használata; tanulmányi adatokról hatékony adatközlés.

Egyetemi gyűjteményként: oktatás támogatása; kutatás támogatása.

Országos műszaki gyűjteményként: katalógusok, kutatási jelentések elérhetővé tétele.

Bár a 90-es évek végén, a 2000-es évek elején is történt már a műegyetemi könyvtárban alkalmi szerű digitalizálás, 2020-ban került a szervezeti struktúrába a digitalizálási csoport, a digitalizáló műhely eszközparkja pedig az utóbbi négy évben teljesedett ki – ettől az időszakról kezdve számolhatunk be üzemszerű digitalizálásról. A digitalizált dokumentumok olvasóközönség számára fogyasztható részét a BME repozitóriumban – a Műegyetemi Digitális Archivumban – olvashatjuk majd (<https://repositorium.omikk.bme.hu/home>).

Technikai aspektusból tárgyalta a digitalizálást a következő két előadás: FRANK EPPLE (Zeutschel) és LOUSCHA LÁSZLÓ (Pedro Kft.) előadásában a digitalizálás műszaki és fizikai alapjait ismertette. Ki-kivel tanulhat a saját kárán, és próbálkozhat egyszerű eszközökkel digitalizálni – akár a mobiltelefonnal, másológéppel, olcsó szkennelvel – de mekkora a különbség! A könyvtári digitalizálás kötelező eleme az optikai karakterfelismerés, ennek a hibaszázaléka pedig függ a papír síkba fektetésétől, az optika torzításától (illetve a lehetőleg eleve csekély torzítás szoftveres korrekciójától), a megvilágítástól... Ha nem akarunk évtizedenként újra digitalizálni (lássuk be, tömeges digitalizálás esetén az újradigitalizálás esélye kevés), eleve jól kell megcsinálni. A rendelkezésre álló (drága) technikával már lehetséges olyan minőséget elérni, hogy újradigitalizálásra csak kivételes esetben legyen szükség.

LOUSCHA LÁSZLÓ előadásában felvillantotta a mesterséges intelligencia (MI) lehetséges szerepét a digitalizálásban. Az előadás legizgalmasabb diái az időhiány miatt csak éppen felvillanhattak a vetítőlapon, a szerencsések az ebéd utáni bemutatón hallhattak további részleteket. Nem csupán a digitalizált kép és a karakterfelismert szöveg minőségének javításában lehet az MI-nak szerepe, de a digitalizált objektum leírásában, könyvtári feldolgozásában is. (Az MI digitalizációs folyamaton kívüli, utólagos alkalmazásával foglalkozik jelenleg az Akadémiai Könyvtár és a Nyelvtudományi Kutatóközpont, és a Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium is.)

Az utolsó előadásban a legnagyobb hazai digitalizáló műhely, az OSZK Gyűjteménymegőrzési Főosztály szervezetét, berendezéseit, munkaszervezését és munkafolyamatait ismertette KUKÁR MANÓ. Nincs még egy olyan hazai könyvtár, amelyik ilyen léptékben digitalizálhatna, az előadás mégis releváns a szakkönyvtárak számára, mivel az OSZK saját anyagának feldolgozásán túl kompetencia- és oktatási központként is működik. Az itt elkészült digitális tartalmak egy része a közönség számára is látható és hallható (!) már: mint a térképek a Földabrosz-ban (<https://foldabrosz.oszk.hu/>), a barokk kották pedig a Haydneum – Magyar Régizenei Központ koncertjein.

A délutáni szekcióban a Zeuschel OM MiniFiche mikrofiche szkennel, a digitalizáló eszközök árskálájának két végén elhelyezkedő OS Q1 (A1+) és OS C

Advanced (A2+) planetáris asztali könyvszkennerek, az OS A (A2+) fotografikus asztali digitalizáló kerültek bemutatásra, a BME magnókazetta digitalizáló berendezésével együtt. Nem csupán működés közben tekinthetjük meg a gépeket, de lehetőség volt a digitalizálást végző könyvtárosokkal, a Zeuschel és a Pedro munkatársaival beszélgetni is.

A könyvtárak digitalizálási szükségleteinek megoldására különféle eszközök használata szükséges. Ahol lehet, érdemes az eredeti dokumentumot digitalizálni, ugyanakkor a másolatok (mikrofilm, mikrofiche) szkennelésére is szükség lehet. A sor végére maradhatnak az szakkönyvtárak számára „egzotikus” információhordozók: hanghordozók, videokazetták, tárgyak. A könyvtár digitalizálási programjának megtervezésekor eldöntendő, hogy eszköz vásárlása a megoldás, vagy megfelelő eszközökkel és gyakorlattal rendelkező külső partner segítségét kell igénybe venni?

Az elmúlt évtizedben sok szó esett a közgyűjteményi digitalizálásról, de tényleges, az olvasóközönség számára is látható eredmény csak néhány intézményben keletkezett. Nem elegendő a digitalizálás, az anyagok megfelelő bemutatása, közzététele is szükséges. A rendezvény hozzájárult a professzionális digitalizáció népszerűsítéséhez, a szükséges háttérismertetek megszerzéséhez, érdemes lenne hasonló rendezvényt szervezni a digitális szolgáltató rendszerekről is! ■

(fotó: GTÁ)

(Katona)Orvosi könyvtáros gondolatok a budapesti HERA Info Day kapcsán

POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PhD)

könyvtárvezető, MH EK Tudományos Könyvtár, Budapest

a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja,

prg.1971.05.29@gmail.com

A HERA (<https://www.hera.eu/>) az Európai Bizottság Egészségügyi Szükséghelyzet-felkészültségi és -reagálási Hatósága (*Health Emergency Preparedness and Response*), célja pedig a járványokkal és egyéb egészségügyi veszélyhelyzetekkel szembeni proaktivitás, felkészültség és a cselekvőképesség fokozása. Maga a szervezet már 1990 óta működik világszerte több mint 100 országban, az egészségüghöz kötődő tevékenységének kiemelt fontosságát azonban az elmúlt évek COVID-tapasztalatai tették a legszorosabban e szektoron túl lévő ágensek részére is láthatóvá, illetve a pandémia tapasztalatai adtak újabb lendületet a szervezet fejlesztésének, kiteljesedésének. A COVID 19 tartott tükröt a korábbi szervezet elé, ez a pandémia bizonyította be, hogy milyen törekeny az egészségügyi biztonságunk, mennyire felkészületlenül érte a világot ez a kihívás.

A Hatóság tevékenységének alap gondolata az egészséghez és a fejlődéshez való jog biztosítása mindenki számára. Ennek érdekében működik együtt kormányzati és civil szervezetekkel, tudományos és egészségügyi intézményekkel, kutatóintézetekkel az egészséghez és a fejlődéshez való jog előmozdítása, a megfelelő egészségügyi ellátáshoz és az egészséget támogató szolgáltatásokhoz való időben történő hozzáférés lehetővé tétele, valamint egészség- és egészségügypolitika kérdéseiben.

Fő szakterületei a monitoring és értékelés; az egészségügyi rendszerek megerősítése; az egészségügyi politika; a beszerzési és ellátási lánc működtetése; a gyógyszeripari ágazat fejlesztése; az egészségügyi projektek tervezése; egészségügyi gazdaságtan, finanszírozás, menedzsment és értékelés; az epidemiológia, egészségügyi menedzsment információk és a képzés.

Interdiszciplináris kapcsolatai kiterjednek az egészségügyi politika és kormányzás, az egészségügyi kutatás és információ, az egészségügyi gazdaságtan és finanszírozás, valamint az orvosi termékek, technológiák és egészségügyi szolgáltatásnyújtási stratégiák feltárásának aspektusaira, kutatási területeire.

Az Egészségügyi Szükséghelyzet-felkészültségi és -reagálási Hatóság legutóbbi információs napja 2024. szeptember 24-én zajlott le Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeum reprezentatív rendezvénytermében, a résztvevők jórészt EU-s intézmények képviselői, valamint a tudomány/kutatás, az innováció és a civil szervezetek reprezentánsai voltak; a programon a MOKSZ-ot és az Orvosi Könyvtárakat GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES elnök és főszerkesztő képviselte, illetve szerkesztőként jómagam is Vele tartottam.

A rendezvény általános képet adott a szervezet munkájáról, kiterjedt tevékenységi köréről, illetve célkitűzéseiről. A nap háziasszonyaként AL GHAOUI HESNA és az online résztvevők „szócsöveként” RÁCZ ANIKÓ moderálta a HERA egy-egy szervezeti egysége vezetőjének előadásait, az Ügynökség működésének különféle aspektusait bemutató prezentációit, illetve a helyszínen vagy az online, a „falak nélküli előadóteremben” kialakult diskurzust.

A HERA magától értetődően kapcsolódik az európai nagypolitikához és gazdasági élethez, az egészségügy nemzetközi szervezeteihez, ez képezi hátterét az egészségügyi veszélyhelyzetekre való nemzetközi szintű felkészültségnek, az összehangolt kutatásnak és a veszélyhelyzetek kooperációban történő elhárításának. E feladatok a szervezet életében két működési szakaszt eredményeznek, „békeidei” felkészülési, valamint vészhelyzeti cselekvő időszakot.

A bevezető rész pódiumbeszélgetés volt BARTŁOMIEJ KURCZ főosztályvezetővel, aki nagyvonalakban tekintette át a HERA alap gondolatait, a közeljövő fejlesztési prioritásairól pedig így nyilatkozott: a betegségek – bár a kórképek, az alkalmazható gyógyszerek és terápiás eljárások esetről-esetre eltérők – mint veszélyforrások ugyanazok, a feladatok jellege úgyszintén, így a szervezet életében újabb elsődleges célkitűzések megfogalmazása nem indokolt, az eddig kialakított cselekvési algoritmusokat kell a konkrét szükségletek szerinti tartalommal megtölteni.

HERA Info Days
 Egészségügyi Szükséghelyzet-felkészültségi
 és -reagálási Hatóság
 2024. szeptember 24.

HIBRID RENDEZVÉNY
 PETÓFI IRODALMI MÚZEUM
 Budapest, Károlyi utca 16,
 1053 Magyarország
 #HealthUnion
 in EU in Emergencies X @EC_HERA

Őt HORVÁTH BALÁZS adminisztratív asszisztens előadása követte, aki az egészségügyi krízismenedzsment eszközeiről, már folyamatban lévő programjairól, költségvetéséről és eredményeiről adott számot.

Az *Orvosi Könyvtárak* Tisztelt Olvasói számára elsődlegesen az egészségügyi kutatás és információ témaköre a releváns e széles palettából, így jelen írás a gazdasági, finanszírozási, nemzetközi közbeszerzési kérdések ismertetésétől eltekint, a szervezeti küldetésből csupán néhány szempontra irányítja a figyelmet: „A HERA azzal a céllal jött létre, hogy megerősítse Európa járványokra vagy más, széles körű egészségügyi fenyegetésekre adott egészségügyi ellenintézkedések hatékonyságát. Ez magában foglalja a lehetséges fenyegetések azonosítását, a meglévő ellenintézkedések felmérését, ...új óvintézkedések kidolgozásának támogatását”.

Ez a pár kiragadott gondolat tulajdonképpen az információgyűjtést, tudományos megalapozást jelenti, vagyis az orvostudományi (járványtani és népegészségügyi, orvostechnikai stb.) kutatást takarja: milyen veszélyek lehetnek, mit teszünk vagy tennénk vagy tehetnénk most ellenük és mit, illetve hogyan kell majd jobban tennünk a jövőben? Mindez azonban – ha az előadó nem is mondta ki *expressis verbis*, mi azonban hivatalból és hivatásunk teljes meggyőződésével tudjuk – a kutatást információgyűjtéssel, -rendszerzéssel és szétszórásal támogató orvosi-egészségügyi könyvtárakat is feltételez. Ezek a bibliotékák, és mi magunk, orvosi könyvtárosok is részesei vagyunk annak a stratégiai ágazatnak, amelynek egyik ágense maga a HERA.

Az egészségbiztonság megteremtése stratégiailag fontos célkitűzés, globális szinten való megvalósulása a „nemzeti szintű egészségbiztonság”-ok összességéből jön létre, ebben az értelemben pedig a nemzeti egészségbiztonság nemzetbiztonsági kérdés is – nem csupán az MH EK Tudományos Könyvtára esetében, hanem e teljes szektor minden egyes eleme tekintetében is – és nem korlátozódik csupán az esetleges járványok (COVID, ebola, majomhimlő, zika-vírus, madárinfluenza stb.) elleni küzdelemre, hanem számos más egészségi kockázatot magában hordozó terület úgyszintén a kutatás látókörébe kell, hogy kerüljön.

Példaként az előadó az antimikrobiális rezisztenciából adódó veszélyeket (akár kórházi nozokomiális fertőzéseket), az újonnan megjelenő biológiai biztonsági fenyegetéseket, az éghajlatváltozás vonatkozó következményeit említette. Ezeken felül – a nemzetbiztonsági, katonai és katonae-gészségügyi, valamint a sok tekintetben ebből kinövő katasztrófaorvostani vonatkozások itt különleges hangsúlyt kapnak – a vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris fenyegetettségek, katasztrófák, veszélyek, akár támadások szintjén ebbe a körbe tartoznak.

Az orvosi könyvtárak közül az egyetemi, valamint orvostudományi gyűjtemények hatalmas gyógyítókapacitású anyaintézményeik okán és részben nyilvános könyvtárak voltuk miatt is sokkal láthatóbbak, a képzés-kutatás-hatókör szempontrendszerben jobban a stratégiai intézmények közé számítanak. De ott vannak a kisebb kórházak, kutatóintézetek és hivatali kötődésű egészségügyi szakkönyvtárak, ezek egy része inkább „csak” az egészségbiztonság, az egészségügyi vészhelyzet-kezelés operatív szintjén vannak, de éppígy elengedhetetlen elemei, háttérből csöndben támogató részlegei fenntartó szervezetüknek.

Orvosi (és katonae-orvosi) könyvtáros szemmel nagy megtiszteltetés, hogy munkánkkal nap mint nap részesei vagyunk e stratégiai ágazatnak és szaktudásunkkal, elkötelezettségünkkel, az általunk közvetített értéknövelt tudományos információkkal segítő kezdet nyújthatunk e magas célok eléréséhez. Nem politikai vagy gazdasági ágensként van mondanivalónk ezek megvalósításához, hanem egyszerűen könyvtáros hivatásunk gyakorlóiként van mit beadnunk a közösbe. Bizonyítottunk a COVID alatt, hogy akár nyitvatartásunk folyamatos fenntartásával, akár a maszkok és számítógépmunkások mögül a virtuális-digitális téréből való szolgáltatással felelősséggel támogattuk a járvány elleni vészhelyzeti küzdelmet. Felkutattuk a szükséges információkat, megkerestük a vonatkozó cikkeket, szakkönyv-fejezeteket, kölcsönöztünk, szkenneltünk, leveleztünk. Ez a mediátor és facilitátor szerep adja meg a proaktív és az ellenintézkedési időszakokban is mindennapjaink szakmai méltóságát. ■

Minősítés – Minőség: Webinárium-sorozat az intézményi folyóiratok nagyobb láthatósága érdekében

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár
és Információs Központ, Budapest

ZACHÁR KRISZTINA

könyvtáros, Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár, Budapest

kriszta.zachar@gmail.com

Hogyan kerülhetnek be a hazai intézményi folyóiratok a nemzetközi indexelő rendszerekbe? Milyen feltételrendszernek kell megfelelni a folyóiratoknak? Az MTMT szükséges, és miért érdemes *Open Journal Systems*-re váltani? Miért és hogyan használjuk az indexelő rendszereket? [1] Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre adott választ a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ EISZ Titkársága szervezésében 2024 márciusában megrendezett webinárium-sorozat, mely betekintést engedett a nemzetközi indexelő adatbázisok értékelési folyamataiba és bemutatta a folyóiratok, könyvek, konferenciakötetek kiválasztási szempontjait, valamint a tudományos láthatóságot elősegítő egyéb eszközök, rendszerek szerkezetét, működését.

A webinárium első két napján a vezető nemzetközi adatbázisok képviselői angol nyelvű előadásaikban ismertették a gyűjteményük bővítéséhez kapcsolódó értékelési folyamataikat, kiválasztási kritériumaik rendszerét. A bemutatókból kirajzolódott, milyen ellenőrzési folyamaton megy keresztül egy folyóirat vagy könyv, amíg bekerül az indexelő adatbázisok törzsgyűjteményébe. A *Web of Science*[2] és a *Scopus*[3] munkatársai részletesen bemutatták a saját értékelési folyamataikat, a kiválasztás szempontjait, majd azokat a felületeket, ahol a különböző kiadványok feltölthetők. Külön kitértek a kiadványok elbírálási menetére. Az adatbázisok kiadótól, kutatóintézetektől független, saját szerkesztői gárdával dolgoznak. A kiválasztási folyamatban részvevő kollegák saját szakterületükre fókuszálnak, gyűjtik össze a témakörhöz kapcsolódó információkat, vizsgálják meg a kiadói környezetet. Nem használnak algoritmus megközelítést és nem delegálnak szerkesztői döntéseket a kutatóközösségre. Minden szerkesztő ugyanazokat szempontokat alkalmazza ellenőrző munkája során

MINŐSÍTÉS – MINŐSÉG
Webinárium-sorozat az intézményi folyóiratok minél nagyobb láthatósága érdekében

ELEKTRONIKUS
INFORMÁCIÓSZOLGÁLTATÁS
NEMZETI PROGRAM

200
M
A
K
1826

Hogyan kerülhetnek be a hazai intézményi folyóiratok a nemzetközi indexelő rendszerekbe?
Milyen feltételrendszernek kell megfelelni a folyóiratoknak?
Az MTMT jelentősége, és miért érdemes *Open Journal Systems*-re váltani?
Miért és hogyan használjuk az indexelő rendszereket?

2024. március 6. 10:00	Web of Science – How to get indexed (in English)
2024. március 14. 11:00	Scopus – How to get indexed (in English)
2024. március 25. 10:00	DOI, Open Journal Systems, MTMT, repozitórium
2024. március 27. 10:00	Az indexelő adatbázisok: a választás tétje

A részvételhez előzetes regisztráció szükséges!

2024. március 1-ig várjuk a jelentkezéseket, regisztrálni az alábbi linken lehet a webináriumokra:
https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSFRiDrWxWIEhoOplEqEw5xuxo8P1E647dNJI5W5_OGfxiCQ/viewform

A webinárium-sorozat programja. [letöltés dátuma: 2024. 08. 03.] URL:
<https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/rendezvenyek/209-az-indexelo-adatbazisok-a-valasztas-tetje.html>

a minőségre és hatásra vonatkozóan. A honlapon található listákban szerepelnek a már indexelt folyóiratok, de a visszavont kiadványok jegyzéke is nyomon követhető. Ugyanitt számos segítséget és ajánlást biztosítanak a szerkesztőségek részére, hogy a feltöltésre kerülő kiadványok megfeleljenek az elvárásoknak.

A hazai intézményi folyóiratok tudományos láthatósága növelésének lehetőségeiről elhangzott előadások azokat az eszközöket taglalták, amelyek alkalmazásával lehetőség nyílik a nemzetközi indexelő adatbázisok rendszerébe kerülni.

Az első fontos kérdéskör az online publikálás és az ehhez kapcsolódó modern eszközök használata. A hazai szakfolyóirat-kiadás több problémával küzd. Hiányzik a forrás a papíralapú lapok kiadására, a szerkesztőségi feladatok elvégzésére. A kislétszámú szerkesztőségek leterheltsége, a modern eszközök használatának csekély ismerete, időhiány és még sorolhatnánk a különféle nehézségeket. Ezen hiányosságok miatt a szakmai szervezetek által kiadott különféle kiadványok nehezen kerülnek be a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe.

A sorozat következő eseményén a hazai lehetőségekről tartottak előadást a téma szakértői. Az első előadást BILICSI ERIKA – az MTA Könyvtár és Információs Központ Szakinformatikai Osztály osztályvezetője – tartotta, melyben elmondta, hogy az online publikálás modern eszközeinek használatával mennyi lehetőség adódik és milyen sok kapcsolat alakítható ki az online közzétett kiadványokon keresztül. A nyílt hozzáférésű folyóirat-publikálás folyamatán keresztül részletesebben is beleláthattunk ebbe az adatcsere-folyamatba. [4] Ezen részletek ismerete, használata igen fontos a tudományos láthatóság szempontjából. A dokumentumok az egyedi azonosítók segítségével megszathatók az indexelő adatbázisok, katalógusok, közös keresők által. A megfelelő metadatokkal ellátott publikáció megőrizhető a repozitóriumokban. Elsősorban a szerkesztőségek munkáját megkönnyítő szoftver alkalmazása, mely program tárolja a szerkesztés során keletkezett adatokat és biztosítja azok továbbadását más rendszerekbe. Az egységesített információk a metaadatokkal ellátott rekordok segítik a publikáció megjelenítését, láthatóságát, az adatcsere-t.

A következő előadó BAVALICSNÉ KERÉKES BEÁTA – az MTA Könyvtár és Információs Központ Szakinformatikai Osztály kiadói koordinátora – a folyóirat-menedzsment rendszerekről, szorosabban véve az Open Journal System-ről (OJS) az archiválás szemszögéből, a repozitóriumok fontosságáról, valamint a Magyar Tudományos Művek Táráról (MTMT) mint a hazai tudományos publikációk bibliográfiáját regisztráló adatbázisról beszélt.

Különféle folyóiratkezelő programok léteznek, melyek támogatják az online publikálást. Az Open Journal System egy nyílt forráskódú szoftver, mely 2001-ben jelent meg a hasonló jellegű szoftverek piacán,

nemzetközileg elterjedt, bárki számára ingyenesen elérhető.

A szoftvert általában nagyobb intézmények, egyetemek, kutatóintézetek, vállalatok telepítik, ehhez csatlakoznak a szervezeten belül működő szerkesztőségek, melyeknek nagyban megkönnyíti a folyóirat körüli munkát. Természetesen maga a folyóirat is választhatja azt a lehetőséget, hogy maga számára telepíti a szoftvert, de így a program működtetéséhez szükséges plusz feladatokat magának kell elvégeznie, mert az üzemeltetési teendők ezen része is rá hárul. Az intézményi előfizetésben benne van a frissítések kezelése, problémák megoldása; a felhasználók mindig a legfrissebb verzióval dolgoznak. Emellett a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ lehetőséget biztosít olyan nyílt hozzáférésű, tudományos folyóirat-szerkesztőségek csatlakozására, akik nem rendelkeznek központi szoftver-szolgáltató intézményi háttérrel. Biztosítják a tárhelyet, működtetik a rendszert, gondoskodnak verzióváltásokról és segítik a mindennapi munkát.

Az OJS rendszer három fő funkcióra épül. A publikációs felület a folyóirat megjelenítésére szolgál, a szerkesztőségek választhatják azt a lehetőséget, hogy a rendszert csak a kiadvány megjelentetésére használják. A szerkesztés és lektorálási feladatok hagyományos módon történnek, a szerkesztőség és a szerző közvetlenül a számukra már ismert módon kommunikálnak a folyamatban, végül az elkészült folyóiratot töltik fel az OJS-ben kialakított weboldalra. Ezen az oldalon bárholnan elérhető a folyóirat és a publikációk is letölthetők, a háttérben elhelyezett tárhelyről.

A második nagy egység a menedzsment-rendszer, amelyben a folyóirat teljes útja egy platformon keresztül nyomon követhető, visszakereshető. Előnye a tanulmányhoz kapcsolódó minden beszélgetés, levélváltás (kommunikáció), munkafolyamat egy helyen megtalálható. A közlemény feldolgozási folyamata anonimizálható, így a lektornak egy névtelen állomány küldhető lektorálásra. A szerkesztőségi felület megtanulása kicsit nagyobb energiabefektetést igényel, mint a publikációs felület létrehozása, de számos előnnyel jár, ha minden egy helyen megtalálható.

A harmadik nagyon fontos része az OJS rendszernek az adatcsere lehetősége. Az automatikus adatcsere a menedzsment-rendszer felületén található dedikált metaadat mezők pontos kitöltésével lehetséges. Ez azért fontos, mert a nyílt archívumok metaadatait begyűjtő protokoll (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting, OAI-PMH) kimenet biztosítja, hogy a publikáció bekerüljön a közös keresők, indexelő adatbázisok gyűjteményébe, ezzel növelve az idézettséget és a tudományos láthatóságot. A szerző-

höz, publikációhoz és a folyóirathoz kapcsolódó különböző azonosítók rögzítésével szavatolható az adatcsere. Szükséges a tudományos munkák DOI (Digital Object Identifier) regisztrációja, hiszen ez azonosítja és teszi kereshetővé azt, biztosítja a dokumentum egyediségét, hordozza kapcsolatait. A szerző ORCID (Open Researcher and Contributor ID) profiljának folyamatos frissítése, valamint a folyóirat feltöltése a DOAJ (Directory of Open Access Journals) adatbázisba az alapja a visszakereshetőségnek.

Az OJS rendszerben kialakítható egy saját, személyre szabott felület, amelyen a megjelenő folyóirat elérhetővé válik a tudományos közösség számára. A weboldalak hasonló megjelenésűek, de lehetőség van a rendszer keretein belül az egyes folyóiratok dizájnjának egyéni igények szerinti kialakítására. A menürendszer elrendezését, a képek feltöltését, az eddig megjelent, lapszámok, évfolyamok archívumba történő rendezését, az oldal megjelenítésnek, színvilágát egyedileg lehet beállítani.

A tudományos közleményeket megjelentető kiadók és folyóiratszerkesztőségek számára célszerű, ha a közleményeik adatai megjelennek a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT). Az MTMT-n mint a bibliográfiai adatokat gyűjtő rendszeren belül kialakításra került a kiadók részére egy kiadói feltöltési felület. Ezen a felületen keresztül a kiadó munkatársai tudják feldolgozni a publikációs adatokat, valamint ezeket az adatokhoz a szerkesztőségeket is hozzá rendelni. Az így feltöltött adatok további információkkal, linkekkel, idézésekkel kapcsolhatók a szerzőkhöz. A kiadói feltöltés lehetőségével a szerzőhöz nem rendelt tanulmányok is megjelennek az adatbázisban, a szerkesztőségek és kiadók publikációs listájában, így válik teljessé a feldolgozás. A teljeskörű adatfeltöltés igénybe vételével a folyóirat statisztikai adatai, az adatcsere teljessége érhető el.

A kiadói feltöltésre jogosult munkatársak feladatköre hasonló az intézményi adminisztrátorok feladatköréhez, de Ők csak a kiadványokban szereplő közlemények rögzítésével és gondozásával foglalkoznak. A folyóiratszerkesztőségek intézményként lesznek regisztrálva, egy vagy több munkatárs kap hozzáférést a saját adatok kezeléséhez. A kiadói adminisztrátorok idézőket nem rögzítenek a publikációhoz, de a szerzők, szerzői adminisztrátorok további információkat, linkeket kapcsolhatnak az adott rekordhoz. Ezáltal bővebb statisztika nyerhető a folyóiratokról, a feldolgozás egyre teljesebbé válik.

MTMT-felületéről elérhetők a szerkesztőségek, kiadói felületek, publikációs listák, intézményi folyóiratszerkesztőségek. Kattintható MTMT-link helyezhető el a folyóirat weboldalán, így közvetlenül hozzáférhetők a publikációs adatok, listák. A közlemény

feltöltése során külső azonosítók rögzítése is ajánlott. Ezen azonosítók megadása szolgálja a hosszútávú megőrzést, valamint a különféle elérési és letöltési lehetőségeket. A REAL URI-jai és a DOI azonosítók adatainak pontos megadása, ezen adatok folyamatos karbantartása nagyon fontos a publikációk láthatósága érdekében.

A nyílt hozzáférésű folyóiratok, illetve a nagyobb intézmények, egyetemek, kutatóintézetek, könyvtárak repozitóriumai saját tárhellyel rendelkeznek, ahonnan a publikációk open access, vagy utóbbi esetben a saját szabályozás szerint bármikor elérhetők.

Az MTA KIK is biztosít ilyen tárhelyet azon érdeklődők számára, akik nem tartoznak nagy egyetem, vagy kutatással foglalkozó intézmény rendszeréhez. Az intézménynél elhelyezett könyvek, folyóiratok fejezetekre, illetve cikkekre bontott digitális példányai a REAL elnevezésű repozitóriumba kerülnek, a REAL_J gyűjteménye a folyóiratok egyes számait egy fájlként archiválja.

A REAL-ba való feltöltés a hosszútávú megőrzést szolgálja, ha bármi történik az eredeti weboldallal, akkor is van egy másodlagos megőrzési hely, ahol elérhető marad a teljes évfolyam, tanulmány, cikk, könyv, könyvfejezet. A repozitórium elsősorban a PDF_A formátumban feltöltött dokumentumokat támogatja, de lehetőség van a .txt és e-pub kiterjesztésű fájlok csatolására is. Így támogatva a bibliográfiai és tudományometriai célú számításokat, szövegbányászati tevékenységet. Azon szerkesztőségek számára, amelyek rendszeres adatszolgáltatást végeznek és az MTA KIK szolgáltatást használják (MTMT kiadói adminisztrátor, OJS, REAL archiválás) javasolják, hogy a honlapjukon tüntessék fel, mely forrásokban érhető el a közlemények. (MTMT indexeli, a REAL archiválja).

Az előadást befejező utolsó dián szereplő linkek további részletes információval szolgálnak az érdeklődők számára, az OJS rendszer használatával, az archiválásra szolgáló repozitóriumokkal kapcsolatban, többet lehet megtudni az MTMT kiadói adminisztrátorok munkájáról, az MTA KIK open access szolgáltatásairól.

A harmadik alkalom utolsó előadásában VIRÁG GABRIELLA – az MTA Könyvtár és Információs Központ Szakinformatikai Osztály, DOI irodavezetője – részletesen bemutatta a Digital Object Identifiert (DOI) mint a digitális objektumok egyedi azonosítóját, annak felépítését, regisztrációját, használatát.

A DOI egyedi hivatkozás egy weboldalra, amely meghatározott metaadatok segítségével írja le az online dokumentumokat és azok elérését. Nem hitelesítő eszköz, ha egy dokumentum korlátozott hozzáférésű a DOI csak akkor tud hozzáférést biztosítani,

ha rendelkezik hozzáférési engedéllyel. A digitális azonosító nem minőségi szimbólum, tehát azért, mert egyedi azonosítóval rendelkezik egy dokumentum, nem garantálja a szakértői ellenőrzést, a lektoráltságot.

A tudományos kutatások eredményeit ismertető publikációk nemzetközi szinten való láthatóságának alapja, hogy a különféle fajta és funkciójú azonosítók biztosan és időtálló módon hordozzák a közlemények közötti tartalmi (hivatkozási), intézményi, személyi és egyéb kapcsolatokat. Ezen identifikátorok szabatos nyilvántartására a világon többféle ügynökség működik. Ilyen nemzetközi ügynökség a *DataCite*, amely kutatási adatok leírására szakosodott, a tudományos publikációk metaadatainak regisztrálását a *Crossref* ügynökség bonyolítja.

Az ügynökség által feldolgozott tudományos tartalmak (folyóiratok, folyóirat cikkek, könyvek, könyvfejezetek) metaadatainak leírása és a DOI azonosítóval történő ellátása az azonosíthatóságot és láthatóságot szolgálja, az idézettséget növeli. Az azonosító nem változtatható, nem törölhető, de a kapcsolódó metaadatok módosíthatók, javíthatók, kiegészíthetők. Nagyon fontos a kapcsolat karbantartása, melynek elvégzése a kiadók, szerkesztőségek feladata.

A DOI fontos építőeleme a hozzáférés biztosításának. Alapvárásként egyre több kiadó használja, egyértelmű hivatkozást biztosító, állandó stabil referenciaként. A *Crossref* ügynökség központi adatbázisában elérhetők az online objektumok metaadatai, ez lehetővé teszi az automatikus adatcserét. Növelhető a publikációk láthatósága, idézettsége, a rendszer támogatja a hivatkozások keresését, motiválja az új kutatásokat, ösztönzi a tudományos együttműködést.

A DOI regisztráció feltételei közé tartozik a közlemények egyedi URL címe, amely egyértelműen beazonosítja a dokumentumot. Az OJS-ben megjelenő folyóiratoknál az egyes cikkek külön belső azonosítóval rendelkező url címen jelennek meg, ezeket kell biztosítani a metaadatok leírásához. Ezen kívül a leírásban rögzítendő a szerző, cím, a cikkhez kapcsolódó absztrakt, az irodalomjegyzék, a szerző egyéb azonosítója. Amennyiben a szerzőhöz kapcsolódó ORCID (Open Researcher and Contributor ID) azonosító is rendelkezésre áll, akkor a két adatbázis összekapcsolható, amelyek a későbbiek folyamán kommunikálnak egymással. Az adatok feltöltése során az irodalomjegyzékben szereplő hivatkozások azonosítóinak kintintható linken történő megadása tovább növelheti a tanulmány láthatóságát. Ezért fontos, hogy a feltöltött listákban szereplő linkek aktívak legyenek a publikációra mutassanak, mert így működik jól a kiadványok egymásra hivatkozása. Az *Crossref* ügynökség

saját adatbázisában történő keresés során ezek a linkek fognak megjelenni, így lehet azokat megtalálni.

Minden ügynökség kötelezően előírja az azonosító használatát, ezzel vállalják a szerkesztőségek, kiadók, hogy a közlemények online elérhetősége hosszútávon fenntartható maradjon. Amennyiben a kiadói, szerkesztőségi oldal megszűnik, elköltözik egy másik szerverre esetlegesen, ami miatt a publikáció nem érhető el, szükség van egy olyan felületre, amelyekre a DOI azonosító átirányítható. Ezek a repozitóriumok, másodlagos tárhelyek (elsődleges az OJS), elsősorban az MTA KIK által fenntartott REAL repozitórium, de az intézmények által működtetett repozitórium elhelyezés is jó megoldás a hosszútávú megőrzésre.

A cikkek bibliográfiai adatainak gyűjtésére szakosodott Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) bibliográfiai adatbázisának adatfeltöltésében is nagyon fontos szereplő a DOI azonosító. A helyes, pontos egyedi azonosító megadásával egyszerűen és gyorsan átemelhetők a publikációk adatai, majd a feltöltés után már csak az MTMT rendszerében szükséges adatokkal kell bővíteni az adatsort. Ezzel is növelhető a közleményhez kapcsolódó azonosítók száma, növelhető a kereshetőség és láthatóság.

Az előadás befejezésekként és az elhangzottakat összefoglalva, további forrásokat ajánlva egy hasznos linkgyűjteményből megtudhatták az érdeklődők, mely oldalakról lehet többet megtudni a *Crossref* ügynökségről vagy a DOI azonosító használatáról.

SOÓS SÁNDOR, az MTA KIK Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály osztályvezetője tudománypolitikai és bibliometriai megközelítésű előadása a láthatóság biztosítása, az indexelő adatbázisokban való megjelenés szükségessége, az azonosítók fontossága és feladata, a bibliográfiai adatok közötti kapcsolatok élővé tétele után egyetlen momentumot, az adatbázisválasztást járta körül. Vagyis azt, hogy akár könyvtári tájékoztató eszközként, akár a közlemények, folyóiratok indexelésére kiválasztott adatbázis mellett való döntés meghozatalához milyen szempontokat kell figyelembe venni, illetve az egyik vagy másik forrás melletti elköteleződés milyen következményekkel jár.

Az elhangzott előadásokból számos kérdésre választ kaphattak a résztvevők az online publikálással kapcsolatban. Megismerhették azt a folyamatot, hogyan jut el egy tudományos értekezés a szerző számítógépének merevlemezéről nagy nemzetközi adatbázisok gyűjteményeibe. Részletes beszámolók alapján megismerhettük az indexelő adatbázisok folyóirat-kiválasztási ismérveit és a teljes folyamatot. Tudós szakértők mutatták be a folyóiratok online publikálá-

sának modern eszközeit, a használatuktól a hasznosságukig. Mindezek zárásaként a tudományelméleti és tudománypolitikai összefoglalással egy koherens és immáron átlátható rendszerben kerültek helyükre az egyes információk, eljárások, azonosítók.

Számomra nagyon fontos volt ez a Webinárium-sorozat, mert összefoglalta az online publikálás folyamatát, rendszerbe foglalta az elektronikus közreadás lépéseit. Világossá vált számomra, hogy az egyes lépések hogyan következnek egymás után, mi miért történik. Megértettem, hogy miért fontos az adatcse-re, hogyan kerülhetnek be a folyóiratok a különféle adatbázisokba. Nagyon fontosnak tartom, hogy az elhangzottakat a témában érintettek mindannyian meghallgathassák, megismerhessék, mert a prezentációk sokat segíthetnek munkájukban.

Irodalomjegyzék

- [1] MINŐSÍTÉS - MINŐSÉG: webinárium-sorozat az intézményi folyóiratok minél nagyobb láthatósága érdekében. [letöltés dátuma: 2024. 06. 13.] URL: <https://eisz.mtak.hu/index.php/en/602-minosites-minoseg-webinarium-sorozat-az-intezmenyi-folyoiratok-minel-nagyobb-lathatosaga-erdekeben.html>
- [2] Web of Science Journal Evaluation Process and Selection Criteria. [letöltés dátuma: 2024. 06. 13.] URL: https://eisz.mtak.hu/images/esemenyek/Web_of_Science_Eval_Process_2024.pdf [2024. 06. 13.]
- [3] Scopus : Content policy and selection. [letöltés dátuma: 2024. 06. 13.] URL: <https://www.elsevier.com/products/scopus/content/content-policy-and-selection>
- [4] A témáról bővebben az Orvosi Könyvtárak 2024. évi első számában egy remekbe szabott összefoglaló cikkben mutatta be az előadó az online publikálást és a nemzetközi indexelő adatbázisokba bekerülést segítő eszközöket, melyek támogatást jelentenek az intézményi folyóiratok szerkesztőségeinek a folyóirat-publikálás során.

Bilicsi Erika. Folyóirat-publikálás könyvtáros szemmel: a szerkesztőségi munka támogatása. Orvosi Könyvtárak. 2024; 21 (1) p. 19–22. [letöltés dátuma: 2024. 08. 03.] URL: https://epa.oszk.hu/03100/03173/00062/pdf/EPA03173_orvosi_konyvtarak_2024_01_019-022.pdf
A szerzőtől a MOKSZ tagsága az idei közgyűlés szakmai programjában is hallhatott átfogó előadást.

215 éve született Argenti Döme (1809–1893), a hazai homeopátia atyja

POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PhD)
könyvtárvezető, MH EK Tudományos Könyvtár, Budapest
a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja,
prg.1971.05.29@gmail.com

Forrás: Kovács Gabriella: A „váci csodadoktor” URL: <https://www.homeopata.hu/hu/content/argenti-dome-vaci-csodadoktor>

ARGENTI DÖME Vác szülöttje, orvosi stúdiumait a pesti orvoskaron végezte, és MARICH JÁNOS püspöknek ajánlott disszertációját 1836-ban írta a fejfájásról (Argenti, Demetrius: *Dissertatio inauguralis medico-practica de cephalalgia*. Pestini: Landerer; 1836). Ifjú orvosként előszeretettel olvasta a metódus kidolgozójának, a meissenai születésű és nagyrészt Lipszében tevékenykedő SAMUEL HAHNEMANN (1755–1843) műveit. Az orvostörténeti legendárium szerint maga gyenge testalkatú lévén saját egészségi állapotát kívánta egyetemi professzorai javaslatára feljavítani, utóbb azonban praxisával, illetve publikációs tevékenységén keresztül a magyar orvoslásban is meghonosította a homeopátiát. 1838 és 1842 között a *Társalkodóban* népszerűsítette az eljárást, illetve egyéb fo-

lyóiratokban is rendszeresen írt róla, 1847-ben első monográfiája is megjelent e témában: *Különféle betegségek hasonszenvi gyógyítása* (Pest: Trattner-Károlyi ny.; 1847). A munka több, újabb és újabb bővített kiadásban került az érdeklődők kezébe, az ötödik 1865-ben már *Hasonszenvi gyógy mód és gyógy szertan* címmel, a hatodik újabb ismeretekkel bővített edíció pedig 1876-ban németül is napvilágot látott. Ezen felül azonban számos egyéb szakkikket, -könyvet is jegyzett.

Közben 1865-ben egyik alapítóként életre hívta a Magyar Hasonszenvi Orvosegyesületet, 1867-től a szervezet elnökeként funkcionált; de úgyszintén tagja volt a lipcsei és bécsi társalgatoknak.

Aktív orvosi közéleti tevékenysége következtében nem véletlen tehát, hogy hamar Vác legismertebb doktora lett, páciensei és támogatói között találjuk MADÁCH IMRÉT és TOMPA MIHÁLYT, egyes források adatközlése szerint BISMARCK német kancellárt, illetve DEÁK FERENCET, SCITOVSZKY JÁNOS hercegprímást és PEITLER ANTAL váci püspököt.

Aktív szerepet vállalt az első magyarországi, a pesti orvostudományi Homeopátia Tanszék megszervezésében 1870-ben, fontos azonban kiemelni, hogy ennek a forradalomig visszanyúló gyökerei vannak: a Batthyány-kormány idején intézkedés történt az orvostudomány reformja kapcsán a hasonszenvészet integrálásáról a képzés tematikájába. Joggal történt, hogy Argenti bekerült az orvosi reformot mozgató körökbe, hiszen orvosi működését az akkoriban e területen szintén kiemelt jelentőségű Szent Rókus Kórházban kezdte meg.

Argenti Döme színes személyiségének másik vetülete literátor és művészi munkássága. Fiatalon maga is verselt, íróbarátai is voltak, akikkel gyakran megfordult Fóton (VÖRÖSMARTY MIHÁLY a *Fóti dalban* (1842) örökölte meg körét), illetve nevéhez még egy *Medicus valcer* című keringő megkomponálása is kötődik.

Végrendeletéből vált ismeretessé, hogy meglehetősen anyagi jólétben élt és értékes magánbibliotékát, valamint műgyűjteményt is magáénak mondhatott. ■

Száz éve halt meg Moravcsik Ernő Emil, a Balassa utcai klinikák alapítója

PARCSAMI GÁBORNÉ

könyvtáros, Semmelweis Egyetem Pszichiátriai
és Pszichoterápiás Klinika Könyvtára, Budapest,
parcsami.gaborne@semmelweis.hu

Moravcsik Ernő Emil portréja

Ki is volt valójában a Balassa utcai, sokáig Moravcsik Klinikaként is emlegetett intézmény alapítója? Polihisztor, zseni, vagy sokkal inkább szerencselovag, aki azzal akarta magára terelni a figyelmet, hogy kalapolt magának egy klinikát? Az évforduló kapcsán ennek jártunk utána, nagyító alá véve kortársaitól ránk maradt jellemzéseket, illetve kevés számban fellelhető levelezését elemezve. A családi legendáriumainkban megőrzött történetek hálával töltenek el minket, amikor valamely háborúban – volt belőle számos az elmúlt emberöltőkben – megsérült, megbetegedett felmenőnk gyógyulására, gyógyítóira gondolunk. Az elhivatott, emberséges, bátor katonarvosok emlékezetét azonban nem csak a családi oral history örökíti meg, hanem sok esetben publikált források vagy még valamely levéltári anyagban ismer-

retlenül lappangó iratok szintén dokumentálják életük ezen eseményeit.

Út az elmeorvoslásig

Ahhoz, hogy jobban megértsük az alapító professzor életútját kezdjük a gyökereknél. 1858. március 16-án született a Nógrád vármegyei Béren. Apja MORAVCSIK MIHÁLY evangélikus esperes, anyja ESZTERGÁLYOS EMÍLIA, öt testvére közül bátyja, MORAVCSIK GÉZA zeneíró, zeneművészeti főiskolai tanár, öccse, MORAVCSIK GYULA kiváló ügyvéd, vasúti jogtanácsos, költő, műfordító lett.

Az 1876/77. tanévben beiratkozott a kir. magyar Tudományegyetem orvosi karára, ahol összes vizsgáit és szigorlatait kitüntetéssel végezte és 1881. november 5-én (egyetemes orvostudorrá) orvosdoktorrá avatták. Már 1881. januártól kezdődően a Szent Rókus Kórház belgyógyászati, szülészeti és nőgyógyászati, illetőleg bőr- és bujakóros osztályán gyakornok, majd segédorvos volt. Mestere, BALOGH KÁLMÁN nagyon jó érzékkel felismerte Moravcsik szorgalmát és rátermettségét, és arra buzdította őt, hogy egy fejlődő tudományszakra, az elmekórtan művelésére szánja el magát.

Moravcsik megfogadta a tanácsot. 1883. október 1-jén tanársegédként a LAUFENAUER KÁROLY professzor által vezetett pszichiátriai tanszékre került. 1886-ban az elmekór és gyógytan magántanára, a következő évben a Budapesti Törvényszék elmeorvos szakértője, 1892-ben pedig a törvényszéki elmekórtan és lélektan rendkívüli tanára lett.

Fordulópontot jelentett az életében, amikor 1896-ban kinevezték az Igazságügyi Orvosi Megfigyelő és Elmeorvos Intézet vezetőjévé.

Életében újabb fordulópont volt, amikor 1901-ben kinevezték Laufenauer Károly utódjává, a pszichiátriai tanszék vezetőjévé. 1902. február 9-én az elmekór- és gyógytan nyilvános rendes egyetemi tanára lett a budapesti Orvoskaron. Nem elégedett meg azzal,

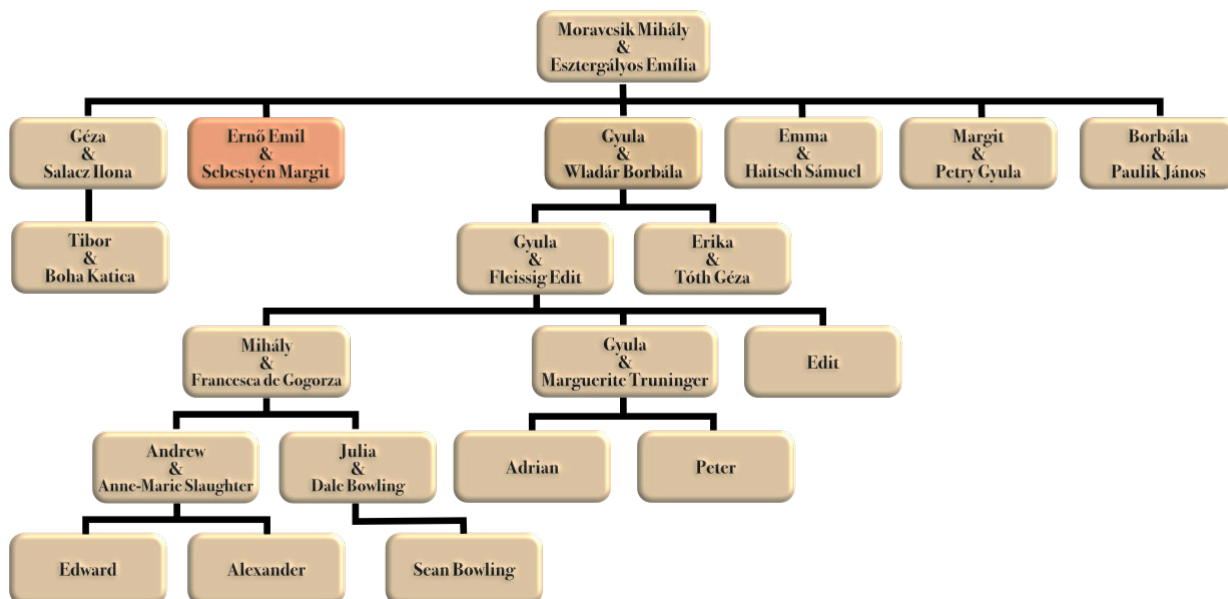

Moravcsik Mihály, felesége, és hat gyermekük közül négy, balról: Géza, Emma (anyja ölében), Ernő Emil és Gyula

Moravcsik Ernő Emil szülei

A MORAVCSIK CSALÁDFA (RÉSZLEGES)

Moravcsik Ernő Emil ifjúkorában

hogy nagy elődje nyomdokain haladva, nyugalmas és kényelmes életet élhet. Többre vágyott. Külföldi útjai során beutazta Németország, Franciaország, Anglia, Belgium és Svájc nevezetesebb helyeit, látva az ottani pszichiátriák körülményeit, rádöbbsent, hogy itthon gyerekcipőben jár ez a tudományág. Olyannyira, hogy még saját intézménye sincs, csupán egy osztálya a Rókus Kórházban. Nem volt újkeletű az a gondolat, hogy önálló klinikája legyen az elmeorvosátságnak, hiszen már Laufenauer is erről álmódott. Moravcsik is a kijelölt csapáson haladt egy darabig, amíg arról nem győződött meg, hogy teljesen hasztalan a fáradozása, a fővárostól elmeorvosátsági klinikát kapni.

Moravcsik egy 1903. október 13-án, a vallási és közoktatási miniszternek írott beadványában az alábbiakban foglalta össze a pszichiátria helyzetét. „Amíg a kolozsvári egyetem teljesen modern berendezésű elmekórtani klinikával rendelkezik, addig Budapesten, ahol pedig orvosainak legnagyobb része nyeri kiképzését, az elmekórtan megfelelő modern intézet híjában a legmostohább viszonyok között leledzik...” A kétszáz elmebeteg befogadására alkalmas intézmény terveit is mellékelte. A beadványt az Orvostudományi Tanártestület egyhangúlag elfogadta és pártolólággal továbbította. Ennek ellenére csak 1906 őszén kezdődhetett el az építkezés.

Alig két év múlva 1908. november 1-jén nyitotta meg kapuit az Elme- és Idegkórtani Klinika, melyet

útmutatása szerint KORB FLÓRIS és GIERGL KÁLMÁN tervezett 160 betegre, pavilon-rendszerben. Cél volt, hogy a tanításra, a tudományos tevékenységre betegek racionális, szabadabb elhelyezésére, különösen pedig „individualizáló eljárásra kellő módot és alkalmat nyújtson”. Amikor a Klinika 1908-ban megkezdte működését, Laufenauer valamennyi egyéb tevékenységét munkatársainak adta át, és mint igazgató, minden erejét a klinika igazgatásának és hatékony működésének szentelte.

A Klinika bemutatása

1906-ban az Elme- és Idegkórtanban megjelent „A budapesti kir. tudomány-egyetem elmekórtani klinikája” című tárczájában is ír arról, hogy milyen szempontok vezérelték klinikájának szervezésében. „A lehetőség határai között figyelem volt arra, hogy a betegek részére kellemes otthon biztosítsunk, s megtalálhassák mindazt, ami az értelemre, a kedélyre és a szociális érzésre fejlesztően, emelően hat. Sok évi tapasztalatom arra tanított, hogy az elmebajosok előszeretettel ápolják a virágokat, kellemesen elszórakoznak velük és örömmel kísérik fejlődésüket. Kórtermeik berendezése semiben sem különbözik a más klinikákéitól. Éppen ezért az egyes helyiségeket, a nappali csarnokokat és folyosókat kellemes, lágy, összhangzó színekkel; az ablakokat, udvarokat, a sétáló kerteket virágokkal, fákkal, bokrokkal díszítettük. Szórakoztatásukra, foglalkoztatásukra nagy figyelmet fordítottam, mert hiszen tudjuk, hogy az elmebetegek egyszerű elhelyezésével még nem oldhatjuk meg feladatunkat, hanem arról is gondoskodnunk kell, miként töltsék el az intézetben tartózkodásuk sokszor igen hosszúra terjedő idejét.

E célból a hálótermeket külön választottam a nappali helyiségektől, a melyekre elég tágas és csoportokra való felosztást kényelmesen engedő, jól felszerelt csarnokok szolgálnak, a hol az étkezés is történik, csinosan felterített asztalok mellett. Ezenkívül varrógépek, munkatermek is rendelkezésre állnak. A klinika egyes helyiségei házi telefontal vannak összekötve. Az igazgató tanár azonban mindenfelé közvetlenül is érintkezhet. Ezenkívül úgy a tanár dolgozószobájában, mint a portás fülkéjében a városi telefontal is van állomása. A kórtermekből pedig jelzések történhetnek a fő-, illetve az osztályápolók szobáiba. Arra törekedtem, hogy az elmebetegek, és azok elhelyezésére való intézetek iránt a közvéleményben a régi mostohább viszonyok miatt kiformalódott kedvezőtlen előítéletek már a külső berendezés, a szabadabb kezelés alapján is megváltozzanak, eloszoljanak, s azokat is olyan betegeknek tekintsék, mint másokat.”

Munkássága, könyvei, publikációi

Moravcsik tudományos munkásságát három szakaszra bonthatjuk: Az első szakaszban pszichiátriai tárgyú és neurológiai kórképekkel foglalkozott, mint például a veszettség, hallucinációk, alkoholizmus, a neurodegeneratív rendellenességek, pszichotikus rendellenességek, központi idegrendszeri szifilisz, szuggesztió, hisztéria, és a hipnózis tárgyköréből származtak, ebben Laufenauer közvetlen hatása egyértelmű. Második szakaszban tudományos közleményei nagyrészt a törvényszéki pszichiátria tárgykörébe tartoztak, a harmadikban munkássága elsősorban pszichopathológiai és pszichiátriai témákra összpontosult. KRAEPELIN, SCHÜLE német, MAGNAN francia, KRAFFT-EBING ausztriai elmeorvosok elveit követte. Moravcsik lelkes tanító volt, előadásainak tárgyában, különösen a lélektani részét, a finomabb tünettani elemzést betegbemutatók kapcsán előszeretettel gyakorolta. Kiemelkedik művei közül 1897-ben megjelent a „*Gyakorlati Elmekórtan*” című könyve a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat kiadásában. Lefordította Charcot egyik legnagyobb munkáját, az „*Előadások az idegrendszer köréből*” címűt. Fő műve, az *Elmekór- és gyógytan* a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat kiadásában 1912-ben látott napvilágot először, amely négy kiadást ért meg. Munkásságához hozzátartozik az is, hogy 1905-

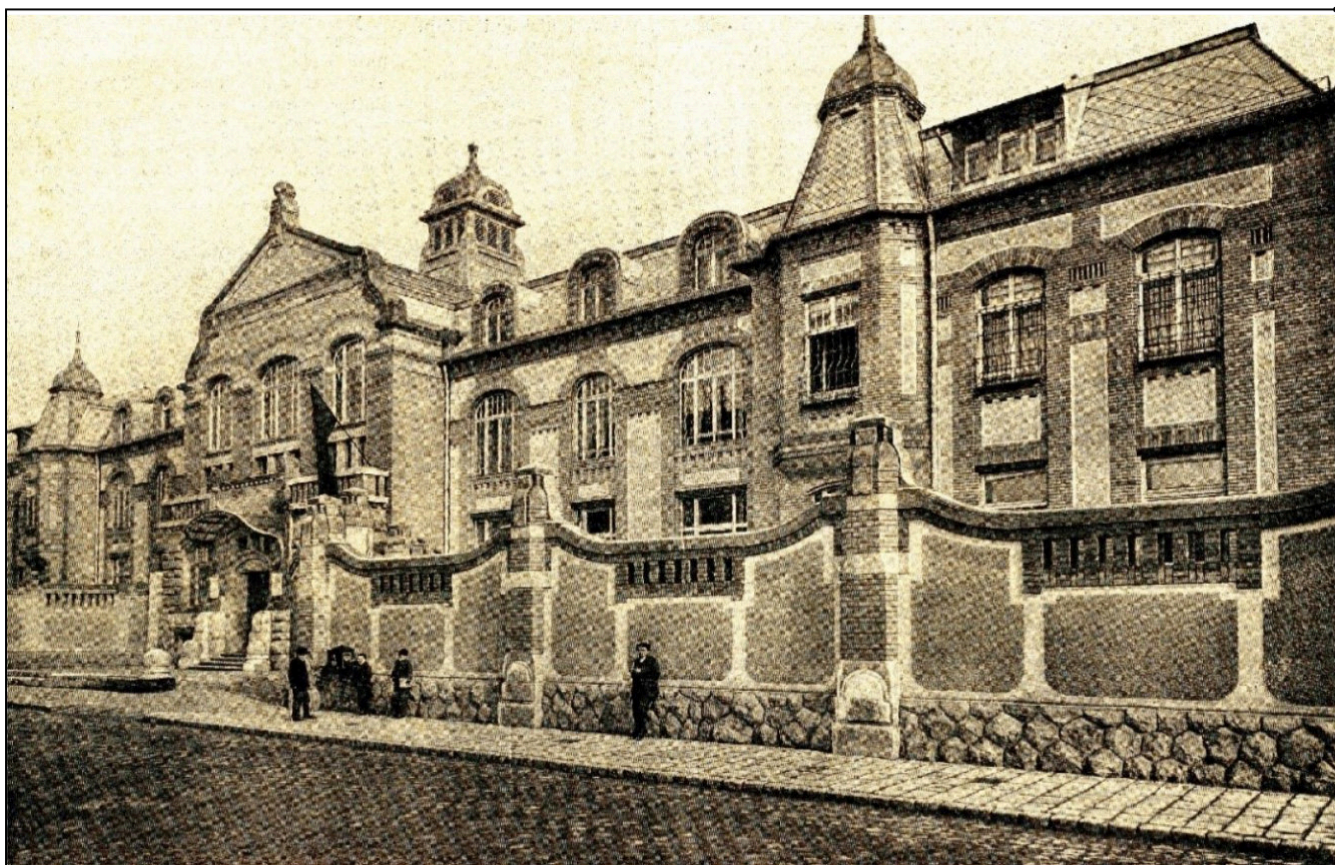
ben elnyerte a magyar királyi udvari tanácsosi címet, később pedig a Lipót-rendet. Az egyetem rektori méltóságát 1920/21. tanévben töltötte be.

Levelek

Kevés levél maradt fenn utána. Ezek közül a legérdekesebb talán, amit húgához, EMMÁHOZ írt, Tilike nevű kutyájának nevében. Hogy ki mit gondol, illetve mit vél kiolvasni ebből a levélből, nem az én tisztem elemezni. Csupán annyit jegyeznek meg, hogy a klinika igazgatójának egy olyan arcát ismerhetjük meg, amit bizonyára csak a hozzá legközelebb állók ismerhettek.

Kevés számú ránk maradt levelei közül a másik legérdekesebb fiatal kollégájával, BRENNER JÓZSEFFEL, írói néven CSÁTH GÉZÁVAL folytatott levelezése.

Éppúgy, mint Csáth, Moravcsik is vonzódott az irodalomhoz és a művészetekhez. A levelekből kiderül, hogy Csáth nemcsak mint igazgatóját, hanem barátját, vagy inkább atyai jóbarátját szerette és tisztelte Moravcsikot. Egyik késői levelében Csáth azt írja, hogy főnöke lehetett volna sokkal, de sokkal szigorúbb is hozzá, akkor talán nem fajult volna el annyira morfinizmusa. Levelében ezt írja: „*Jobb lett volna, ha akkor így szól hozzám, fiatalember a maga egészsége most már jó, de maga morfnista és magát elviszem Godesbergbe (Köln mellett) ott leszokik és azután 3 hó*

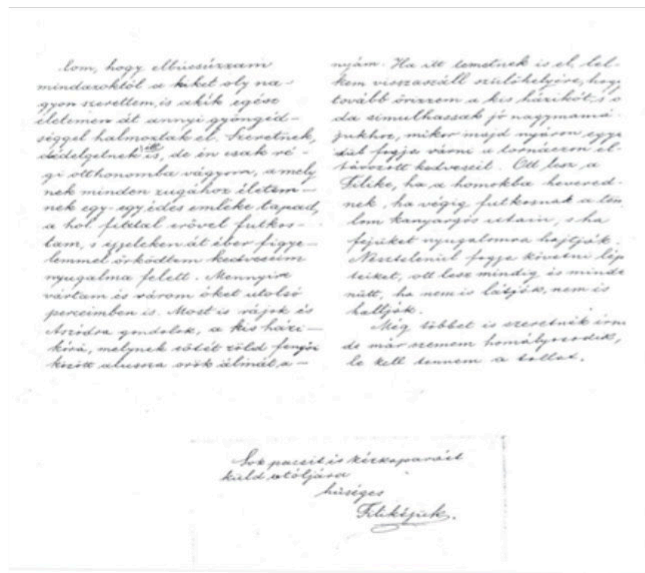
A Balassa utcai Elme- és Idegkórtani Klinika épülete 1908-ban

Tilike
1907. február 7-én

Bpest, 1907. február 7.

Kedves Emmyke!

Egy hét óta beteg vagyok és napról napra gyengülök. Eróm lassanként elhagy, tegnap is olyan bágyadtam hajtottam le fejemet gazdám ölébe. Midőn szenvedő tekintetemet felé fordítottam, jól láttam aggódó arcát és a könnycseppet szemében. Az élettől megválni készülő előérzet nekem is megsúgta, hogy végörám közelodik. Héttől rá levő időmet arra használnom.

Moravcsik Ernő Emil levele hűgához (Moravcsik Emma) a család elhalt, szeretett kutyusa nevében.

múlva hazajön punktum, ha nem megy és nem lesz egészséges: Kidobom a Klinikáról. Ehelyett látva az én morfium éhségemet, de főleg talán szánakozva kislefokú lázas állapotomon, nem lépett fel szigorúbban.”

Csáth nem csak morfinizmusáról vall, hanem olyan mély szerelmi és hálósobai titkokról, amit csak nagyon kevés emberrel oszt meg bárki. Ugyanebből a levléből kiderül, hogy Moravcsik figyelmeztette Csáthot amikor nőszülni készült. „Így történt, hogy megházasodtam. Méltóságos uram jószágon megkérdezte: »Meggondolta a dolgot?« ahelyett, hogy egyenesen lebeszél, leparancsolt volna ettől az örültségtől. Persze a jövőt nem láthatja senki” Csáth hosszú levelének utolsó sorai ezek voltak: „Sok mindenről szeretnék még írni, most még csak annyit, hogy bajomért elsősorban magamat okolom, de veszttem oka mégis a háború volt. A háború halottjának tekintem magamat, mert ha ez közbe nem jő, elvontam volna a szert és elváltam volna. Így mindkettőt halasztgattam a békekötésig. Ez pedig oly soká váratott magára míg számomra minden késő lett. Sokszor köszönöm jószágot. Bocsásson meg ha morfinos érzéketlenségemben Önnek valaha is kellemetlen perceket okoztam. Nem tudtam mit cselekszem. Kiváló tisztelettel: B.J.”

„Kedves Emmyke!

Egy hét óta beteg vagyok és napról napra gyengülök. Eróm lassanként elhagy, tegnap is olyan bágyadtam hajtottam le fejemet gazdám ölébe. Midőn szenvedő tekintetemet felé fordítottam jól láttam aggódó arcát és a könnycseppet szemében. Az élettől megválni készülő előérzet nekem is megsúgta, hogy végörám közeleg. Hátralévő időmet arra használnom, hogy elbúcsúzzam mindazoktól a kiket oly nagyon szerettem és akik egész életemen át annyi gyöngédséggel halmoztak el. Szeretnek, dédelgetnek itt, de én csak régi otthonomba vágyom, amelynek minden zugához életemnek egy-egy édes emléke tapad, a hol fiatal erővel futkostam s éjjeleken át éber figyelemmel örködtem kedveseim nyugalma felett. Mennyire vártam és várom őket utolsó perceimben is. Most is rájuk és Aszódra gondolok, a kis házikóra, melynek sötét zöld fenyői között alusza örök álmát anyám. Ha itt temetnek is el, lelkem visszazáll szülőhelyére, hogy tovább őrizzem a kis házikót, s oda simulhassak jó nagymamájukhoz, mikor majd nyáron egyedül fogja várni a tornácson eltávozott kedveseit. Ott lesz a Tilike, ha a homokba heverednek, ha végig futkosnak a templom kanyargós utcáin, s ha fejüket nyugalomra hajtják. Nesztelenül fogja követni lépteiket, ott lesz mindig és mindenütt, ha nem is látják, nem is hallják.

Még többet is szeretnék írni, de már szemem homályosodik, le kell tennem a tollat.

Sok pacsit és kézkaparást küld utóljára
hűséges Tilikéjük.”

Moravcsik a hozzá írott leveleiben kollégáisan bátorítja cikk írására, szépirodalmi munkásságát nagyra tartja, levelében megköszöni az elutazásra adott szépirodalmi műveket, amelyeket nagy izgalommal olvasott el. Tehetségesnek nevezi Csáthot, ezenkívül atyailag inti az író, hogy jobban vigyázzon egészségére, mielőbb pihenje ki magát szabadságán, hogy kellőképpen tudja szolgálni beteget gyógyulását.

Kollégák jellemzése

Laufenauer tanszékalapító azt írta tanítványáról, hogy: „Nem csak a látottak, hallottak és olvasottak gyors assimilációja által tüntette ki magát, hanem jelentősebb tudományos kérdésekben önálló felfogást és eredetiséget tanúsított. A klinika feladatai közé tartozván a törvényszéki lélektan művelése is, e téren is bő alkalma nyílt az elmekór- és gyógytanban szerzett kitűnő jártasságát a gyakorlati élet komoly követelményeihez

mérten kifejtteni... Pontossága megbízhatósága, lelkiismeretes eljárása a kezdeti nehézségek leküzdésében jelentékeny szerepet játszottak.”

HUDOVERNIG KÁROLY, a Duna jobb parti elmebeteg-kórházak kórházigazgató-főorvosának véleménye szerint: „Mint orvost a jóság és szeretet jellemezte. Egy-egy betege gyógyulásának éppúgy tudott örülni, mint ha őt magát érte volna valami szerencse.”

NÉMETH ÖDÖN, az Igazságügyi Orvosi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet igazgatójának méltatása: „Az igazságszolgáltatás terén eltöltött két évtizedes működése alatt, ezrekre menő esetben adott gyakran perdöntő véleményt, és a vélemények szerkesztésében utolérhetetlen klasszikus mesternek bizonyult.”

SCHAFFER KÁROLY, a klinika következő igazgatója Moravcsik orvosi tevékenységét a következő szavakkal jellemezte: „A beteg az ő számára mindenkor nem csupán klinikai objektum, hanem testileg és lelkileg szenvedő subjektum is volt, akivel ő megejtően kedves modorával olyképen bánt, amint a művész a hangszerével. Moravcsik hézagpótló továbbfejlesztő munkát végzett Laufenauer alapvető tevékenysége után úgy klinikájának megalkotásával, valamint tankönyvében kifejezésre jutott tudományos épülettel, és így a magyar pszichiatria kettős okon örök lekötelezettje neki.”

Moravcsik Alapítvány

Az 1991 óta működő Moravcsik Alapítvány mind a mai napig őrzi névadója emlékét. Az alapítvány küldetése a Semmelweis Egyetem Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika és az azzal együttműködő szervezetek tevékenységének koordinálása; a pszichiátriai és idegrendszeri kutatások támogatása, azok szervezése és elősegítése; a lelki betegségek megelőzésével és gyógyításával kapcsolatos oktatás támogatása; valamint a társadalom mentálhigiénéjének javítása, és a társadalom pszichiátriai kultúrájának emelése. SIMON LAJOS docens 1995-től az alapítvány kuratóriumának elnöke. Elnöksége alatt az alapítvány szerteágazó tevékenységét áthatotta és áthatja az Ő rehabilitációs szemlélete és betegekkel szembeni elkötelezettsége. Az alapítvány keretében végzett munka folyamatosan fejlődött, az alapítvány vezetősége és munkatársai a kutatások támogatása mellett egyre nagyobb hangsúlyt fektettek és fektetnek a pszichoszociális fogyatékossággal élő személyek rehabilitációjára, reintegrációjára és a társadalomban velük szemben létező stigmatizáció csökkentésére és oldására.

Összegzés

A levelekből és a kollégák róla írt jellemzéséből leginkább az derül ki, hogy szelíd, megértő és jó ember volt, aki szerette a kollégáit és betegeit is. Nem szeretete és sohasem kereste a szereplést, hatásokra nem vádászott. Hogy zseni volt? Egy bizonyos, rettentően szorgalmas volt, hivatásának élt. Ezt emelték ki a 1924. október 9-én Budapesten bekövetkezett halálakor a róla írt nekrológok. Több napilap is méltatta a professzor munkásságát, a közlemények mindegyike mély sajnálatát fejezte ki értelmetlen halála kapcsán, ugyanis egy fogműtét utáni vérmérgezésbe halt bele, TAKÁTS ISTVÁN fogorvosi műhibát követett el.

Egy biztos, Moravcsik Ernő Emil olyan életművet tudott létrehozni, amelyet sem elődjének, sem kortársainak nem sikerült Magyarországon. A Balassa utcai klinikák, amelynek minden zugát ő álmodta meg, a mai napig a pszichiátria és neurológia fellegvára.

A Pszichiátriai Klinikát jelenleg RÉTHELYI JÁNOS professzor, a Neurológiai Klinikát pedig BEREZKAI DÁNIEL professzor vezeti.

Irodalom:

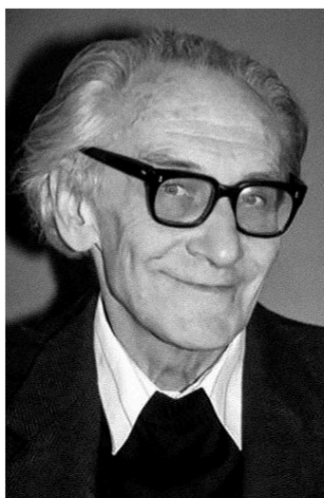
- Huszár Ilona: Moravcsik Ernő Emil munkássága A Pszichiátriai Klinika tervezésének szakmai indoklása és működtetésének alapelvei In: Bitter István, Huszár Ilona, Szirmai Imre (szerk.): A Balassa utcai klinikák 100 éve. Szemelvények az intézmény történetéből 1908-2008, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008. 25-42. ISBN 978-963-9879-14-0
- Hudovernig Károly: Moravcsik Ernő Emil (1858 márc. 16. 1924 okt. 9): Gyógyászat 64. 681-82 1924.
- Németh Zoltán: A Budapesti Egyetem Elme és Idegkórtani Klinikája. Vasárnapi Újság 57. (10) 197-198. 1910.
- Moravcsik Ernő Emil: A budapesti kir. tudomány-egyetem elme- és idegkórtani klinikája. In: Babarcsi Schwartzter Ottó - Moravcsik Ernő Emil (szerk.): Elme- és Idegkórtan V. kötet, 1-4. Budapest Pesti Lloyd Társulat Budapest 1908. 168-179 (15 ábra)
- Pisztora Ferenc: A 100 éves budapesti Pszichiátriai Tanszék és Klinika kezdeti időszaka Laufenauer Károly (1882-1901) és Moravcsik Ernő Emil (1902-1925) professzorsága alatt. Ideggyógyászati Szemle 36. 193-209. 1983.
- Levélíró: Csáth Géza (1887-1919) Címzett: Moravcsik Ernő Emil (1858-1924) Keletkezés ideje: 1919 nyara Terjedelem: 4 oldal 1 db levél. Autográf tintairású fogalmazvány, szignóval. Csáth Géza, mint orvos írja a levelet, B. J. szignóval. Saját egészségi állapotáról, morfinizmusáról.
- Levélíró: Moravcsik Ernő Emil (1858-1924) Címzett: Csáth Géza (1887-1919) Keletkezés helye: Budapest, Keletkezés ideje: 1910. jún. 2. - 1911. aug. 22. Autográf tintairás teljes névaláírással. Brenner József névformában (címzett). Terjedelem: 5 db levél Csáth Gézának, mint orvosnak szólóak a levelek

Száz éve született Vekerdi László könyvtáros, tudomány-, művelődés- és orvostörténész

POGÁNY GYÖRGY

bibliofil52@gmail.com

A tizennyolcadik – tizenkilencedik század fordulójáig a tudományokkal valamilyen módon kapcsolatba kerülő személy szükségszerűen polihisztor volt. Szükségszerűen, ugyanis a különféle tudományterületek még nem különültek el egymástól, a szaktudományok – a mai értelemben vett szakdiszciplínák – a felvilágosodás, illetve az ipari forradalom hatására születtek meg. Ez azzal is járt, hogy a tudományok polihisztor művelői helyett megjelentek a specialisták, akik – ahogyan ironikusan mondani szokták – egyre többet tudtak egyre kevesebbről. Vagyis a részletek minél alaposabb megismerése azzal járt, hogy egyre kevesebb volt az olyan tudós, kutató, aki áttekintéssel rendelkezett a tudományterületek összefüggéseiről és egységben lett volna képes látni és látatni a világot. Holott ez egy olyan felfogás, tudomány- és viláértelmezés, amelyre a specialisták ko-

Bahget Iskander fotója (forrás: Wikipedia)

csolódnak nevükhöz, utóbbihoz sokszor még az „utolsó” jelző is csatlik, érzékeltetve, hogy egy különleges, ritka személyiségtípus képviselőjéről van szó és az idők immár nem a polihisztoroknak, hanem a specialistáknak kedveznek, a polihisztor minden tiszteletre méltósága mellett anakronisztikus figura, nem a jövő embere.

A magyar tudomány- és művelődéstörténetben szép számmal akadtak valódi polihisztorok, hogy csak a viszonylag közelmúltból hozzunk példát, kiérdemelte ezt a megnevezést az író NÉMETH LÁSZLÓ (1901–1975) – eredeti végzettségére orvos – , valamint az orvos, író és művelődéstörténész BENEDEK ISTVÁN (1915–1996). Ebbe a sorba helyezhető el VEKERDI LÁSZLÓ (1924–2009) is, akit egyébként szoros intellektuális és alkotó kapcsolat fűzött Németh Lászlóhoz és Benedek Istvánhoz.

rában is roppant nagy szükség van, főleg az orvostudományban, illetve a gyógyításban. Hiszen nem elsősorban a tüneteket kell gyógyítani, hanem a beteg embert, a teljes személyiséget, a teljes egészség helyreállítása a cél. Természetesen a gyógyításban is szükséges a specialisták szaktudása, a kétféle személyiség egyensúlyára van szükség. Aligha lehet egyébként véletlen, hogy a jelen és közelmúlt sokoldalú polihisztorai között szép számmal találunk eredetileg orvosi végzettségű személyeket.

Azokat, akik napjainkban mégis kísérletet tesznek erre a fajta viláértelmezésre, egyrészt a kortársak gyanakvása kíséri, hajlamosak nem is igazi tudósnak, komoly személyiségnek tekinteni őket; másrészt viszont körülveszi lényüket a mindentudásukból adódó tisztelet és elismerés. „Reneszánsz személyiség”, „polihisztor” – általában ezek az *epitheton ornans*ok kap-

Vekerdi László pályaképe

Vekerdi László 1924. július 21-én született Hódmezővásárhelyen. A város kétségtelenül komoly hatással volt későbbi pályafutására, de az az igazság, hogy gyermekévei és pályakezdésének ideje Debrecenhez kötődik. Szülei – édesapja DR. VEKERDI BÉLA középiskolai tanár, édesanyja, KIRÁLY ILONA polgári iskolai igazgatónő hosszú ideig Hódmezővásárhelyen tanítottak, de László születésének idején már Debrecenben éltek. Az édesanyja a nagyszülőkhöz utazott várandóssága utolsó idején, így született László a csongrádi városban, amit BRÓDY SÁNDOR némileg pejoratív módon „paraszt Párizs”-nak nevezett. A Vekerdi gyerekek – László és öccse, JÓZSEF (1927–2015), a későbbi nyelvész nyaraikat a nagyszülőknél töltötték, ezért rendelkezett László erős vásárhelyi identitással. [1]

Középiskolai tanulmányait a debreceni Református Kollégiumban végezte. 1942-ben kezdte meg felsőfokú stúdiumait, méghozzá Sopronban az erdőmérnöki főiskolán. Tanulmányait később Budapesten az orvostudományi karon folytatta, majd a debreceni egyetemen fejezte be.[2] Az orvosi kurzusok mellett hallgatta a klasszika-filológus SZABÓ ÁRPÁD (1913–2001), a matematikus GYIRES BÉLA (1909–2001) és a matematika-történész SZÉNÁSSY BARNA (1913–1995) előadásait, így érthető, hogy később alapos matematikatörténeti kutatásokat is folytatott.

1951-ben végzett az orvosi karon és még abban az évben az I. számú Belgyógyászati Klinikára került, majd nem sokkal később PETRÁNYI GYULA (1912–2000) professzor hívta az általa vezetett II. Belgyógyászati Klinikára. 1955-ben belgyógyász szakvizsgát tett.[3] Első szakcikkei is megjelentek orvostudományi lapokban, az izotópokkal foglalkozott.[4] A jelek szerint tehát egy ígéretes orvosi pálya kezdődött ezekben az években. Azonban volt valami, ami eltért a megszokott orvosi habitustól. FORRAI JUDIT megkeverte HANKISS JÁNOS (1926–) orvost, Vekerdi egykori kollégáját és a későbbi professzor így emlékezett orvostársára: „Vekerdivel jóban voltunk, közismert volt, hogy a matematikai intézetben is dolgozott a Kossuth Egyetemen, azt hiszem a kitűnő Gyires professzor úrral. Nem tudom, milyen elhatározás hozta az orvosegyetemre, hozzánk, az I. Belklinikára. Mindig derűsen néztem, ahogy ment ambulálni, kezében tudományos könyvek és Coleridge meg más költők kötetei, kitette maga elé, és rendelés közben ezeket nézte (nem mondom, hogy ez elterelte a figyelmét, a betegeket tiszteséggel vizsgálta, de két beteg közti szünetekben ezzel szórakozott).” [5] Vekerdi az olvasás megszállottja volt, maga így emlékezett később ezekre az évekre: „1955 elején a Csillag folyóiratban megjelent Németh László Galilei drámája. Akkor Debrecenben voltam tanársegéd a 2-es számú belklinikán. A tanulókori órára, a belgyógyászati gyakorlatra ezt a folyóiratszámot vittem be. Kopogtatás, hallgatódzás helyett Németh László Galileijét olvastam fel a harmadéves egyetemi hallgatóknak”[6] Németh László drámája – a hatalom és a tudomány konfliktusa – áthallást jelentett ekkor Debrecenben, ahol még jól emlékeztek a Sántha-ügyre. SÁNTHA KÁLMÁN (1903–1956) professzor nemzetközileg jegyzett neurológus volt, a debreceni idegsebészet megalapítója ellen koholt, mondvacsinált vádakot hoztak fel, melynek végén kizárták az MTA tagjai közül, megfosztották professzori címétől és eltávolították az egyetemről, Balassagyarmatra helyezték. Vekerdi később így nyilatkozott a Sántha-ügyről: „Az akkori élménynek és ennek a változásnak lett egyik késői következménye az Igy él Galilei könyvem. Nekem

Sántha Kálmán volt Galilei, az a Galilei, akit Németh László megírt” [7]

Mindenesetre a jelek szerint nincs alapja annak az időnként felbukkanó elképzelésnek, hogy az orvosi pályát a Sántha-ügy miatt hagyta el. Sántha Kálmánt 1951-ben távolították el Debrecenből, Vekerdi pedig 1954-ben került Budapestre, amikor KELLNER BÉLA (1904–1975) patológus, onkológus professzor meghívást kapott a pesti egyetemre és professzori állása mellett az akkor alakuló Országos Onkológiai Intézet és Onkopatológiai Kutatóintézet igazgatója lett. Kellner vitte magával a tehetséges Vekerdit, aki 1963-ig ott dolgozott, és még 1962-ben is publikált orvosi szakcikkeket.

Vekerdi az orvosi hivatást a jelek szerint a szabad értelmiségi pálya vonzása miatt hagyta el. Nem akarta vállalni a gyógyító pálya kötöttségeit, az állandó szellemi és fizikai készenlétet, ezért olyan hivatást keresett, ami mellett ezen ambícióját képes kielégíteni. Németh László az orvosi pálya elhagyása kapcsán írta szüntelenül újat kereső, új ismeretek felé kalandozó személyiségéről: „De hisz a betegeid rajongtak érted? - mondták neki. – Épp azért nem hagynak időt, hogy okosabb dolgokkal foglalkozzam. – S a belgyógyászat? – Egy életet kell rászánni, hogy az ember egy ritkább kórképhez tíz-húsz esetet összegyűjtsön. [...] Hisz bennem is volt egy kis tudásszomj fiatal koromban, de az övé valóságos megszállottság.”[8] 1963-ban a Matematikai Kutatóintézetben lett könyvtáros. Az intézet igazgatója, RÉNYI ALFRÉD (1921–1970) támogatta Vekerdi matematikatörténeti kutatásait annak ellenére, hogy az Intézet munkatársainak egy része ellenezte működését. A Matematikai Kutatóintézet mellett félállásban dolgozott az MTA Könyvtára Szerzeményezési Osztályán is, ide KENÉZ ERNŐ (1912–1984) hívta.[9] Az MTA Könyvtár 1964-es beszámolója egyértelművé teszi, hogy nem 1970-ben került a bibliotékába, hanem már 1964 óta munkatársa volt, ha csak félállásban is. [10]

Ezekben az években bontakozott ki tudományos munkássága. Sorra jelentek meg írásai a Valóság, a Világosság, a Természettudományi Közöny, a Magyar Tudomány, a Kortárs és más folyóiratok hasábjain. Önálló kötetei is napvilágot láttak, 1969-ben Kalandozások a tudományok történetében címmel a Magvető tette közzé tanulmányait, 1971-ben Befejezetlen jelen címmel szintén a Magvető adott ki újabb válogatást cikkeiből. És 1970-ben jelent meg a könyv, amely országos ismertséget szerzett neki és a jelek szerint egyfajta legendává vált. A Szépirodalmi Kiadó ebben az évben adta ki népszerű Arcok és vallomások sorozatában Németh Lászlóról írt kötetét. Ez volt az első önálló munka, amelyet az íróról publikáltak. Vekerdi műve középpontjába az esszéíró, társadalmi

gondolkodó Németh Lászlót állította, és a könyv ki-verte a biztosítékot a pártállam művelődéspolitikájában. ALEXA KÁROLY (1945–) kapta a feladatot, hogy írjon a Népszabadságban ledorongoló kritikát a műről. A cikk meg is jelent a lap 1970. december 20-ai számában *Az arcképfestő tévedése* címmel. A Vekerdi-legendárium szerint egzisztenciális következménye lett a recenzióknak, „elkerült”, pontosabban, „el kellett kerülnie” a Matematikai Kutatóintézetből. Rényi ekkor már nem élt, nem volt, aki kellő súllyal kiálljon mellette. Mivel az MTA Könyvtárában 1964 óta – ha csak részfoglalkozású munkatárs is volt – dolgozott és 1974-ben lett teljesállású [11], addig volt a Matematikai Kutatóintézet könyvtárosa, nem tűnik azonnalinak a megtorlás és kétséges, hogy a Németh-könyv okozta eltávolítását a Matematikai Intézetből. Mindenesetre az inkriminált recenziót író Alexa is így tudta a ledorongoló cikk keletkezését magyarázó és egyúttal bocsánatot kérő írásában. [12] Meggondolandó az is, hogy a Magvető a következő évben, 1971-ben tette közzé – ahogyan korábban már szó volt róla – Befejezetlen jelen című kötetét, vagyis nem sújtotta publikációs tilalom. Mindenesetre a jellemzően vekerdis kirúgási jelenet tanítványa, TERTS ISTVÁN őrizte meg az utókornak: „...amikor az új igazgató hívatta és V. L. látta rajta, hogy nehezebbre esik a kirúgást közölni az érintettel, megkönnyítette a dolgát: »Igazgató úr, ne fáradjon, tudom, miről van szó, magamtól is elmegyek.«” [13]

Ekkor, 1974-ben lett tehát főállású munkatársa az MTA Könyvtára Gyarapítási osztályán, Vekerdi alighanem megtalálta a személyiségének leginkább megfelelő foglalkozást. Egy nagy tudományos könyvtár gyarapítása, méghozzá a hozzá oly közel álló természet-tudományos könyvek beszerzése volt a feladata. Könyvtárról alkotott felfogását legjobban GÓZON ÁKOS fogalmazta meg. Vekerdi önmagát ironikusan „bértollnok”-nak, komolyan könyvtárosnak határozta meg, erről Gózon így írt: „*De e következetessége egyben a könyvtárosi hivatás apoteózisa is volt. A könyvtárat minden tudás gyűjtőhelyének, az emberi szellem közös nevezőjének, találkozási pontjának tekintette. S pontosan tudta, hogy a könyvtár ethosz képviselését nemcsak hosszú érvelésekkel, hanem ilyen rövid, tömör, megjegyezhető titulismegjelölésekkel is szolgálhatja. Hiszen mindaz, ami aztán a bemutatása után következett – egyértelműen és cáfolhatatlanul hitelesítette a könyvtárosi hivatást.*” [14]

Vekerdi az 1960-as években az ELTE külső oktatója volt a népművelés szakon. Kitűnő előadó volt, hallgatóit lenyűgözött szokatlan, a korban egyedülálló stílusa, nyíltsága. [15] Az ismeretek, a tudás átadásának szenvedélye fűtötte és ez jellemezte 1975-től a Magvető által megindított *Gyorsuló idő* című ismeretter-

jesztő sorozat szerkesztését. Ingyen végezte a munkát, nevét sem tüntették fel, de kikötötte, hogy nem szólhatnak bele a szerkesztői munkába. A *Gyorsuló idő* kötetei a maga korában, az 1970-es, 1980-as években nagy jelentőségű értelmiségi fórumot jelentettek.

Az MTA Könyvtárában végzett munkáját sokan hajlamosak a michelangelói széklábfaragáshoz hasonlítani. Részben persze van igazság ebben a véleményben, de Vekerdi munkájának (is) köszönhető, hogy a könyvtár állománya naprakész volt a természettudományok és a tudománytörténet területén. Egyébként maga az MTA vezetése is elismerte Vekerdi felkészültségét, hozzáértését. Az MTA alapításának százötvenedik évfordulójára nagyszabású kiállítással készült az intézmény, az előkészítő bizottság tagja lett Vekerdi is: „*Az MTA Elnökségének határozata értelmében a Könyvtárra hárult az MTA jubileumi kiállítása megrendezésének feladata. E kiállítás fontosságára és jelentőségére való tekintettel igen gondos előkészítő munkára van szükség, s ezért az elnökségi jubileumi bizottság jóváhagyásával a Könyvtár kiállítási bizottságot szervezett. A bizottság elnöke Major Máté akadémikus, Könyvtárunk részéről tagjai az igazgatóság képviselője mellett Fülöp Gézané, Fráter Jánosné, Domsa Károlyné, Vekerdi László, valamint külső tagokként az akadémia történetének szakértői és kiállítási szakemberek.*” [16] Ennek a kiállításnak lett következménye az *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975* című, 1975-ben kiadott kötet, melyben nyolc illusztris szerző – egyikük Vekerdi volt – dolgozta fel az Akadémia történetét. Vekerdi a természettudományok és a matematika területén mutatta be a tudós grémium működését, összesen mintegy 90 oldal terjedelemben.

Az orvostörténész Vekerdi

GYURIS GYÖRGY 1999-ben Vekerdi 75. születésnapja alkalmából bibliográfiában összegezte publikációit. [17] 1998-ig 625 tételt sorolt fel; az élete utolsó évtizedében közreadott cikkeinek számbavétele későbbi feladat lesz. A több mint 600 közleménynek viszonylag kicsiny része az orvostörténeti tárgyú cikk, vagyis ez azt jelenti, hogy életművében az orvostörténet viszonylag másodlagos rangú terület volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne néhány közleménye fontos, manapság is haszonnal forgatható írás. Egyébként a kor orvostörténészei teljesen magukkal egyenrangúnak tekintették. Benedek István az 1970-es években alapította meg a *Hiúzok Társaságát*, melynek mintája a XVII. századi római tudományos grémium volt, az *Accademia dei Lincei* 1603-ban jött létre FREDERICO CESI herceg javaslatára a tudományok művelésére. Benedeket a Gondolat Kiadó felkérte az

1970-es években egy egyetemes orvostörténeti lexikon összeállítására, a hiúzok ennek a nagy munkának voltak közreműködői. A grémium tagjai többnyire orvostörténészek voltak: ANTALL JÓZSEF, VEKERDI LÁSZLÓ, BIRTALAN GYŐZŐ, SZÁLLÁSI ÁRPÁD, LAMBRECHT MIKLÓS és GAZDA ISTVÁN. (Antall már 1989-ben kivált a társaságból, elsodorta a politika.) Ugyan a lexikon végül nem jelent meg, de a Hiúzok havi rendszerességgel találkoztak Benedek haláláig. [18]

Orvostörténeti írásaira is jellemző az, ami egyéb, tudomány- és művelődéstörténeti vonatkozású közleményeit jól azonosíthatóvá, jellegzetessé teszi. Nem folytatott levéltári alap kutatásokat, írásainak tényanyaga a szakirodalomban már ismert volt. Vekerdi bámulatos olvasottságával, hatalmas erudíciójával, nem mindennapi asszociációs képességével az ismert tény, adatot teljesen új összefüggésbe tudta állítani. Mindig mindenről eszébe jutott valami új, eredeti gondolat, ami kivételesen élvezetessé teszi tanulmányainak olvasását. Nem kétséges persze, hogy bizonyos tanítói, ismeretterjesztői szándék is megfigyelhető írásaiban, ezt bizonyítja az is, hogy az 1980-as évektől rendszeresen vállalt előadásokat a rádióban HERCZEG JÁNOS szerkesztő *A véges végtelen* című műsorában. [19] Vekerdi ezen felfogása egyébként a 2010-es évek közepén egy értelmiségi csoport szervező elvévé vált, 2015-ben alakult meg a Magyar Történelmi Társulat keretében a Vekerdi László Szakosztály. Azért döntöttek a neve mellett, mert jeles polihisztorként mintegy megtestesítette az alapítók pluralista tudományfelfogását, sokoldalúságát, személye tudományágak közötti átjárását, illetve azt, hogy könyvei túlnyomó részét ismeretterjesztő céllal írta, a lehető legszélesebb közönségnek szánta őket. [20]

Legjelentősebb orvostörténeti munkája a XVIII. századi magyarországi (és erdélyi) pestisjárványokról tudósító írása. [21] A pestis kórokozóját 1894-ben fedték fel, addig csak találgatások voltak eredetéről. Vekerdi meggyőzően bizonyítja, hogy legfontosabb oka társadalmi: elsősorban a piszok, elhanyagoltság, fa- és vályogépületek okozzák a járvány terjedését, amely akkor kezd ritkulni, majd megszűnni, amikor a gazdasági és társadalmi fejlődés jobb életkörülményeket teremt. Jól jellemzi ezt a helyzetet, hogy a fejlettebb Nyugat-Európában a XVIII. században már lényegében megszűnt a járvány, amikor Közép- és Ke-

Vekerdi László emléktáblája Budapesten, (Határőr út 27.) (forrás: Wikipedia)

let-Európában még hatalmas pusztítást okozott. Az egyetlen védekezésnek a karantént tartották, illetve ez jelentette az egyik síkját a betegségnek, a másik teológiai volt: Isten büntetésének vélték a bűnökért, egyetlen ellenszernek ezért az imádságot, a böjtöt, a bűnbánatot tartották. Vekerdi részletesen foglalkozik a pestiskönyvekkel és az eltérő katolikus – protestáns vélekedésekkel a pestis elleni menekülés felfogásáról. A korabeli források alapján megkísérelte a pestisjárványok demográfiai következményeit is tisztázni.

Fontos tanulmánya *A klinikai gondolkodás*. Az írás a *Valóságban* jelent meg, az 1974. évi 8. számban. A klinikai gondolkodás Vekerdi felfogása szerint a betegségek univerzumában való gyors és biztos tájékozódás. A tizennyolcadik – tizenkilencedik század fordulójáig a betegségek univerzuma nem létezett, betegségek persze voltak, de inkább halálként létezett a betegség, nem mint az egészség alternatívája. A régi korban a botanika volt a medicina ismeretelméleti modellje. A tizennyolcadik században tágult a megbetegedés és a halál közötti sáv, az egészség és a halál között mind nagyobb területet foglalt el a betegség. Ennek alapvető oka az életviszonyok javulása. A modern klinikai gondolkodás a botanikai jellegű rendszeresítés és a kórbonctani szemlélet konfliktusából született meg.

Feldolgozta élvezetes írásban a kórházak történetét. (*A kórház története*, az írás első alkalommal az *Orvosi zsebkönyv* hasábjain jelent meg 1969-ben, majd a szélesebb olvasóközönség számára hozzáférhető lett a *Kalandozás a tudományok történetében* című 1969-es gyűjteményes kötetében.) Tanulmánya részben kap-

csolódik előbbi cikkéhez. Míg A klinikai gondolkodás az orvosi gondolkodást meghatározó paradigmákat mutatta be, addig A kórház története a gyógyítás intézménye fejlődését tekinti át nagy vonalakban. A kórház történet komplex, több tudományágat érintő terület, különféle irányai más-más megközelítésben tárgyalják az intézmény múltját. Kezdetei a görög időkig nyúlnak vissza, az *Aszklepieionok* elsősorban szentélyek voltak, ahol a hiedelmek szerint Aszklepiosz isten gyógyította a betegeket. De már korán megjelent az isteni gyógyítás mellett a másik fajta, amit mesteremberek végeztek. Elsősorban a tapasztalat, a megfigyelés volt a mesteremberek gyógyításának alapja, az általuk létrehozott gyógyító hely volt a *iatreion*. A római korban született meg a *valetudinarium*, a katonai légiók kórháza, amelyben a betegszobák nagy központi udvar körül helyezkednek el két sorban. Ez a modell lett az alapja a középkor kórházépítésének. A középkor kórháza a *xenodochium* volt, fontos elvi különbséget jelentett a két típus között, hogy míg a *valetudinariumban* ott lakó orvosok gyógyítottak, a *xenodochiumban* viszont nem orvosok, hanem szerzetesek és papok végezték a gyógyítást, illetve a szegénygondozást: a kereszténység ugyanis összekapcsolta a betegséget és a szegénységet. Ennek egyik következménye lett, hogy az aktív gyógyítás sok esetben elvált a kórháztól, gazdagabb ember ottthonában keresett gyógyulást és megfizette a gyógyító személyt. A középkori kórházügy fontos intézménye volt a *leprozórium*, a leprás betegek elkülönítésére szolgáló intézmény, amely a kor viszonyai között eredményes volt, sikeresen működött a szörnyű járvány visszaszorításában. A középkori kórházügy maradandó hatása volt az a felismerés, hogy a beteg embert megilleti a kötelező társadalmi gondoskodás.

A bizonytalan, de mégis létező egyensúly a középkor végére felbomlott. Oka a leprát felváltó pestis, a viharos gyorsasággal terjedő szifilisz és az anatómiai és élettani ismeretek fejlődése. A pestis esetében hatástalan volt a lepra elleni védekezésben bevált elkülönítés, a szifilisz kezelésére kezdtek megjelenni az akkori kórházakban az orvosok, a szifilisz volt az első nagybetegség, amelyben semmiyen szerep nem jutott a keresztény teológiának, világi magyarázatot, diagnózist és terápiát igényelt. Az anatómiai ismeretek fejlődése a kórházügyben még nem érezte hatását, változatlanul a zsúfoltság, a higiéné hiánya jellemezte. Mindenesetre megjelent a kórházi praxisban a vizit intézménye. Egy XVIII. századi könyv szerint a gyógyulás előfeltétele a tisztaság, a jó levegő, megfelelő táplálkozás, emberséges bánásmód. Megjelent a pavilon-rendszer és lassan-lassan a kórházak működésében is érezhetővé vált az orvostudományban bekövetkezett fejlődés. Ennek volt látható jele a GERARD VAN

SWIETEN (1700–1772) kezdeményezte reformok Bécsben és erre az alapra épült azután a XIX. századi klinikai orvostudomány és a kórházak között is megjelentek a speciális szakterületeken működő intézmények.

Vekerdi orvostörténeti írásainak másik része portrék jelentős orvosokról. SÁNTHA KÁLMÁN kiemelkedik ebben a csoportban, négy közleményt is megjelentetett róla. Az első a *Valóságban* jelent meg, az 1968. évi 1. számban, majd a *Kalandozások a tudományok történetében* című kötetben is helyet kapott. A *Sántha Kálmán, a magyar idegsebészet úttörője* a tudósra fókuszál. Vekerdi a debreceni professzort a neurológia nemzetközi fejlődésvonalatában helyezi el, megállapítja, hogy szakterület megalapítója, a spanyol Nobel-díjas SANTIAGO RAMÓN Y CAJAL (1852–1934), a német CARL WEIGERT (1845–1904) és magyar tanítványa, SCHAFFER KÁROLY ideg- és elmeorvos (1864–1939) munkásságának volt folytatója és méltó fiatalabb pályatársa a Nobel-díjas angol CHARLES SHERRINGTONnak (1857–1952), az agy integratív működése felfedezőjének. A tanulmány ezeknek a nagy nemzetközi tudósoknak egyenjogú társaként mutatja be Sánthát. TARISKA ISTVÁN (1915–1989) professzossal, Sántha egykori tanítványával készített interjút („*Permanens kritikai jelenlét hatotta át az egész klinikát... Interjú Tariska István professzossal Sántha Kálmánról.* Magyar Tudomány. 1984; 7-8: 590–599.”), melyben tudományos eredményei mellett a rokonszenves személyiség is éles kontúrokkal lép az olvasó elé. A professzor meghurcoltatásáról három könyv is keletkezett, ezek ismertetése kapcsán fejtette ki Vekerdi véleményét a perről. Az első Sántha Kálmán felesége, DR. MAJERSZKY KLÁRA (1915–2008) professzor asszony munkája, aki 1995-ben *Dr. Sántha Kálmán 1903–1956* címmel írt kismonográfiát (Debrecen: DOTE; 1995), illetve két évvel később *A Sántha-ügy* címmel dolgozta fel a koncepciók eljárást. Vekerdi a két kötetről a *Tiszatáj* 1997. 3. számában, a 75–83. lapon írt részletes ismertetést „*Ha valaki bent van a sárban, nagyon rossz néven veszi, ha valaki azon kívül van*” címmel, mely kötetben is megjelent a *Magyar világ – tudós világ: Tudománytörténeszek és művelődéstörténeszek gyűrűjében* című kötetében 2011-ben. A kommunista diktatúra sötét figuráinak eljárása mellett néhány igaz tudós is megjelenik, akik nem szavazták meg Sántha professzor kizárását az Akadémiáról, SZENTÁGOTHA JÁNOS (1912–1994), HAYNAL IMRE (1892–1979), KERPEL-FRONIUS ÖDÖN (1906–1984) és HETÉNYI GÉZA (1894–1959) volt az a bátor és gerinces tudós, aki kiállt Sántha mellett. Néhány év múlva a párt rehabilitálni kívánta az elűzött professzort. Azonban úgy képzelték, hogy eredményes balassagyarmati munkája miatt kapja meg az akadémiai tagságot. Az akkor már nagybeteg Sántha ezt nem fogad-

ta el, végül 1956. augusztus 1-jén megszületett a határozat, miszerint a professzor elleni eljárás és megtorlás „*kellő alap nélkül történt*” – vagyis elismerte a párt a törvényteleniséget.

A Sántha-ügyről még egy kötet készült: HUSZÁR TIBOR (1930–2019): *A politikai gépezet 1951 tavaszán Magyarországon: Sántha Kálmán ügye: Esettanulmány*. Budapest: Corvina; 1998. A szociológus szerző az ügyben a diktatúra általánosabb jellemzőit is feltárta, azt, hogy egyáltalán nem elszigetelt, egyedi jelenségről volt szó, hanem az elnyomás, a diktatúra lényegéhez tartozott a per, több más, hasonlóval együtt. A kötetről Vekerdi Ármány és értelem címmel a *Magyar Tudományban* tett közzé ismertetést az 1999. évi 3. számában, a 357–361. oldalon. A cikk a *Magyar világ – tudós világ* című kötetben is napvilágot látott.

További orvostörténeti tárgyú cikkei elsősorban recenziók, kivétel ezek közül a SZENTÁGOTHAJ JÁNossal készített interjú egykori tanáráról, LENHOSSÉK MIHÁLYRÓL (1963–1937). Írt PÁPAI PÁRIS FERENC RÓL (1649–1716), BUGÁT PÁL RÓL (1793–1865), SZENTGYÖRGYI ALBERT RÓL (1893–1986), SELYE JÁNOS RÓL (1907–1982), SPIELMANN JÓZSEF (1917–1986) erdélyi orvostörténészről és SZÁLLÁSI ÁRPÁD (1930–2012) orvostörténészről. Ezek az írásai is megtalálhatók *Magyar világ – tudós világ* című idézett művében.

Vekerdi László monumentális életművében az orvostörténet kétségtelenül viszonylag periférikus szerepet töltött be, de ezek az írások is tükrözik szerzőjük sokoldalúságát, a tudományok iránti elkötelezettségét, jó értelemben vett népszerűsítő szándékát. Ha nem is volt orvosi könyvtáros a szó szoros értelmében, de orvos és könyvtáros volt, ezért mi is büszkék lehetünk rá és számontarthatjuk mint szakmánk, a könyvtárosság egyik jeles művelőjét.

Jegyzetek

- [1] Szent T. Vekerdi László emlékére. Vásárhelyi Látóhatár. 2010; 1: 31. URL: https://epa.oszk.hu/03000/03060/00002/pdf/EPA03060_vasarhelyi_2010_01_30-32.pdf (letöltés dátuma: 2024. augusztus 6.)
- [2] Forrai J. Az orvos és az orvostörténész Vekerdi László. Magyar Tudomány. 2024; 8: 981. URL: https://mersz.hu/dokumentum/matud202408_5/#matud202408_f107742 (letöltés dátuma: 2024. augusztus 21.)
- [3] Szent T. i.m.: 31.
- [4] Orvostudományi működését áttekinti Forrai Judit i.m.: 982–986.
- [5] Forrai J. i.m.: 982.
- [6] Forrai J. i.m.: 983.
- [7] Idézi Forrai J. i.m.: 985.
- [8] Németh L. Pillantás az östörténetbe. In: Németh L. Sajkódi esték. Budapest: Magvető: Szépirodalmi Kvk; 1974. p. 74–75.
- [9] Murányi L. Vekerdi László, az MTA Könyvtár Szerzeményezési Osztályának munkatársa. Magyar Tudomány. 2024; 8: 1018. URL: https://mersz.hu/dokumentum/matud202408_10/#matud202408_f107747 (letöltés dátuma: 2024. augusztus 21.)
- [10] Az MTAK 1964. évi beszámoló jelentés. Budapest: MTAK; 1964. p. 13. URL: https://real-eod.mtak.hu/232/8/Beszamolo_MBEJ_1964.pdf (letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.)
- [11] Murányi L. i.m.: 1021., amikor 1984-ben megkapta a Szabó Ervin-díjat, a Könyvtáros röviden összefoglalta könyvtárosi pályafutását: „Könyvtárosi munkálkodása 1963-ban kezdődött az MTA Matematikai Kutatóintézetében. Az Akadémiai Könyvtárban kezdetben külső munkatársként tevékenykedett, 1974-től végzi főállásban az intézmény profiljába vágó természettudományos könyvek szerzeményezését”. Vekerdi László. Könyvtáros. 1984; 12: 731.
- [12] Alexa K. Vekerdi László – harminckilenc év. Magyar Hírlap. 2010. január 10.: 16. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarHirnap_2010_01_A/?query=alexa+k%C3%A11roly+vekerdi+%C3%A1szl%C3%B3&pg=189&layout=s (letöltés dátuma: 2024. augusztus 6.)
- [13] Terts Istvánt idézi Babus A. Ecsetvonások egy „szakképzetlen könyvtáros” arcképéhez. Magyar Napló, 2021; 9: 52. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNaplo_2021/?pg=759&layout=s (letöltés dátuma: 2024. augusztus 6.)
- [14] Gózon Á. Csillagórák csillagpercei : Vekerdi László, Herczeg János és a Rádió. Magyar Tudomány, 2024; 8: 1010. URL: https://mersz.hu/dokumentum/matud202408_8/#matud202408_f107745 (letöltés dátuma: 2024. augusztus 22.)
- [15] Terts I. Vekerdi László példája? Forrás, 2004; 7-8: 130–131. URL: https://real-j.mtak.hu/23405/7/forras_2004_36_7-8_.pdf (letöltés dátuma: 2024. augusztus 22.)
- [16] A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1973. évi beszámoló jelentése. Budapest: MTA Könyvtára; 1974. p. 1. URL: https://real-eod.mtak.hu/243/1/MBEJ_1973.pdf (letöltés dátuma: 2024. augusztus 6.)
- [17] Gyuris Gy. Vekerdi László : válogatott életmű-bibliográfia. Szeged: Somogyi Könyvtár; Tatabánya: József Attila Megyei Könyvtár; 1999. p. 170.
- [18] Gazda I. Vekerdi László és a Hiúszeműiek Társasága. Magyar Tudomány, 2024; 8: 1000. URL: https://mersz.hu/dokumentum/matud202408_7/#matud202408_f107744 (letöltés dátuma: 2024. augusztus 22.)
- [19] Az előadások kötetben is megjelentek: Vekerdi L, Herczeg J. A véges végtelen. Budapest: Typotex, 1996.
- [20] Veres A. „Vekerdista” krónika – Beszámoló a Vekerdi László Szakosztály munkájáról. Magyar Tudomány, 2024; 8: 1031–1032. URL: https://mersz.hu/dokumentum/matud202408_12/#matud202408_f107749 (letöltés dátuma: 2024. augusztus 22.)
- [21] A témának kétszer is hozzáfogott. Első alkalommal Egy nagy járványról címmel *Kalandozások a tudományok történetében: művelődéstörténeti tanulmányok* című kötetében jelent meg, jegyzetek és apparátus nélkül. (Budapest: Magvető; 1969. p. 452–479.) Ezt az alapszöveget bővítette, átdolgozta és tudományos apparátussal ellátva önálló kötetben jelentette meg 2009-ben Gazda I. Vekerdi László: *Magyarországi és erdélyi pestisjárványok a XVIII. században: járványtörténeti bibliográfiai függelékkel*. Sajtó alá rendezte Gazda I. Budapest: Magyar Orvostörténeti Intézet; Magyar Orvostörténelmi Társaság; 2009.

Kastaly Beatrix (1943–2024)

A könyvtárosság szakmai ismeretei egyik speciális területének, az állományvédelemnek, ezen belül a könyv- és papírrestaurálás kérdéseinek legavatottabb, itthon és külföldön egyaránt számontartott és ismert tudós képviselője volt KASTALY BEATRIX. Nevéhez nem csupán szakterülete Országos Széchényi Könyvtáron belüli gyakorlati vetületének szervezése, irányítása fűződik, hiszen a vonatkozó magyarországi szakképzés beindítójaként, jeles oktatójaként és tankönyvírójaként a nemzeti könyvtár falain messze túlra ható tevékenységet fejtett

ki – mindannyiunk javára. Hosszú, súlyos betegsége végül legyőzte kedves személyét, fájó, nagy űrt hagyott maga után. Emléke és a könyvtári szakmai tudásban hátrahagyott öröksége azonban mindenkor velünk marad.

Az Orvosi Könyvtárak szerkesztősége tisztelettel emlékezik Kastaly Beatrixra és nagy elkötelezettséggel, alapos felkészültséggel végzett munkájára.

Készült az OSZK honlapján közzétett hír (<https://www.oszk.hu/hirek/elhunyt-kastaly-beatrix-magyarorszag-i-koenyv-es-papirrestaurator-kepzes-elinditoja>) alapján.

Ferenczy Endréné Wendelin Lídia (1933–2024)

Újra szegényebb lett 2024. július 19-én a magyar könyvtárosság. Pótolhatatlanul nagy veszteség ért bennünket FERENCZY ENDRÉNÉ SZ. WENDELIN LÍDIA halálával, akit az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai volt kollégájaként, osztályvezetőként, igazgató-helyettesként és a nemzeti könyvtár *bibliothecaria emeritájaként*, az ELTE hajdanvolt könyvtár szakos diákjai tanárukként, oktatói pedig a tanszékek nagy tudású, jó humorú közkedvelt és színes egyéniségű munkatársaként ismerhették, tisztelheték, szerethették. Nevét a személyes emlékeken túl

számos publikációja, bibliográfiai, tudományos és gyakorló könyvtárosi munkássága örökölte meg hazai és külföldi szakmai pantheonunkban. Emlékét fájó szívvel őrizi a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége és az *Orvosi Könyvtárak szerkesztősége*.

Ősszel szakmánk prominensei tudományos rendezvénnyel terveznek tisztelegni emléke előtt, a konferenciáról beszámolunk majd folyóiratunk Tisztelt Olvasóinak.

Készült az OSZK honlapján közzétett hír (<https://www.oszk.hu/hirek/elhunyt-ferenczy-endrene-wendelin-lidia-1933-2024>) alapján.

Szerzői útmutató | *Author guidelines*

Az Orvosi Könyvtárak a MAGYAR ORVOSI KÖNYVTÁRAK SZÖVETSÉGE (MOKSZ) szakfolyóiratoként az érintkező szakterületeken készült tudományos közleményeket, ezen szakmai közösség életével, napi munkájával kapcsolatos cikkeket és érdeklődésére számot tartó híreket tesz közzé open access formában.

Az egyes rovatok rövid bemutatása (ld. a borító hátoldalán) leendő szerzőink számára kínál fel lehetőségeket készülő publikációik céljának, műfajának megválasztásában.

Az Orvosi Könyvtárak – néhány indokolt kivételtől eltekintve – kizárólag máshol még nem publikált írásokat közöl. A szerkesztőség az elektronikus postacímére (ok.szerkesztoseg@gmail.com) megküldött kéziratokat úgy tekinti, hogy azok közrebecsátása minden feltüntetett szerző közös akaratával történik. A közlésre való elfogadás jogát a szerkesztőség fenntartja, az eredeti szövegváltozatokat – a szerzői szabadság és felelősség meghagyásával – szakmai és nyelvi szempontból lektorálja, a megjelent közlemények tartalmáért a szerzők felelnek.

Kérjük Tisztelt Szerzőinket, hogy nevük mellett munkahelyüket (amennyiben van) és elektronikus elérhetőségüket is tüntessék fel, a közlemény címét pedig magyar és angol nyelven szerepeltessék.

Az „Eredeti közlemények” rovatba szánt művek kéziratának emellett tartalmaznia kell:

- a cikk magyar és angol nyelvű rezüméjét (maximum 100-100 szó terjedelemben);
- a közlemény tartalmát tükröző 3-5 angol és magyar nyelvű kulcsszót;
- a közlemény végére rendezett jegyzeteket, a hivatkozott (szak)irodalom és a közölt képek forrásait.
- A jegyzetek tartalmazzák az azonosításhoz szükséges adatokat, formai szempontból pedig kövessék a *Vancouver* hivatkozási módszert.

Példák a különféle forrástípusok esetében:

- **teljes könyv**

Tringer L. A pszichiátria tankönyve. 5. átdolg. kiad. Budapest: Semmelweis; 2019. 604 p.

- **könyvfejezet**

Ashley M. Legal aspects of consent to treatment and the nature of malpractice claims in the United Kingdom In: Kay S, Wilks D, McCombe D ed. Oxford Textbook of Plastic and Reconstructive Surgery. Oxford: Oxford University Press; 2021. p. 1597-1604.

- **folyóiratcikk (1-6 szerző)**

Phimister EG, Hamel MB, Morrissey S, Rubin E. The Science behind the Study. N Engl J Med. 2022 June 2; 386 (22): 2138. DOI: 10.1056/NEJMe2206397

- **folyóiratcikk (6-nál több szerző)**

Richeldi L, Azuma A, Cottin V, Hesslinger C, Stowasser S, Valenzuela C, et al. Trial of a Preferential Phosphodiesterase 4B Inhibitor for Idiopathic Pulmonary Fibrosis. N. Engl J Med 2022 June 9; 386 (22): 2178-2187. DOI: 10.1056/NEJMoa2201737

- **internetes forrás**

Kirkman E, Watts S. Combat Casualty Care Research Programme. J R Army Med Corps. 2014 Jun;160(2):109-116. [letöltés dátuma: 2022. július 25.] URL: <https://militaryhealth.bmj.com/content/160/2/109.long>. DOI: 10.1136/jramc-2014-000254

(A Vancouver hivatkozási módszerrel kapcsolatban részletesebben vö. The Medical Library Association Style Manual. Rev. September 2019. Chicago, IL : Medical Library Association; 2019. [letöltés dátuma: 2022. augusztus 17.] URL: <https://www.mlanet.org/page/style-manual>)

Megjelenés: *Appearance:*
elektronikusan *electronic*

Periodicitás: *Periodicity:*
negyedéves *quaterly*

Kiadó: *Published by:*
Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége *Hungarian Medical Library Association*

Felelős kiadó: *Publisher in Charge:*
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES *ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI*

Főszerkesztő: *Editor-in-Chief:*
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES *ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI*

Honlap: *Website:*
<https://moksz.org> *<https://moksz.org>*

Facebook: *Facebook:*
<https://www.facebook.com/orvosikvtarak> *<https://www.facebook.com/orvosikvtarak>*

Szerkesztőbizottság: *Editorial Staff:*
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES *ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI*
POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PHD) *DR. GABRIELLA POGÁNYNÉ RÓZSA (PHD)*

Szerkesztőség: *Editorial Board:*
E-mail: *E-mail:*
ok.szerkesztoseg@gmail.com *ok.szerkesztoseg@gmail.com*

Telefon: *Phone:*
+36 70 610 4093 *+36 70 610 4093*

Tervezés, tördelés: *Design, layout editor:*
BRÁTÁN VERA *VERA BRÁTÁN*

Adószám: *Tax Number:*
18230082-1-42 *18230082-1-42*

ISSN 2061-0378

DOI: 10.18424/OK.2024.3

ORVOSI • 2024/3
KÖNYVTÁRAK